

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra Sociální práce

Bakalářská práce

Petra Rösslerová

Příbuzenská pěstounská péče v Karlovarském kraji

Kinship care in Karlovy Vary region

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Hana Pazlarová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 14. května 2014

.....

Petra Rösslerová

Klíčová slova (česky)

pěstounská péče, příbuzenská pěstounská péče, Karlovarský kraj, sociální pracovník

Klíčová slova (anglicky):

foster care, kiship care, Karlovy Vary region, social worker

Abstrakt

O pěstounské péči se v současné době hovoří především v souvislosti koncepce plánovaného rušení dětských domovů, posílení jejího výkonu a legislativních změn v Zákoně o sociálně právní ochraně dětí. Jedna z forem pěstounské péče je příbuzenská pěstounská péče, kdy se pěstouny stávají příbuzní dítěte. Pro dítě je výhodné, že vyrůstá v prostředí, které je mu známé, existují však i nevýhody tohoto typu náhradní rodinné péče. Má práce se zabývá pozitiviv i úskalími příbuzenské pěstounské péče, a to z pohledu dítěte, pěstouna, biologického rodiče a sociálního pracovníka. Cílem práce se stalo zmapování problematiky příbuzenské pěstounské péče z pohledu sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Karlovarském kraji.

Abstract

Foster care is being currently discussed in connection to the concept of the planned closing of children's homes, the enhancement of the foster care performance and legislative changes in the law on social and legal protection of children. One form of foster care is kinship care when relatives become foster parents of the child. This form is preferred for the child because the environment is familiar to him or her; however, there are also disadvantages to this type. My thesis deals with the advantages and disadvantages of kinship care from the point of view of the child, the foster parent, the biological parent and the social worker. The aim of this thesis is to analyze the kinship care from the perspective of the social worker in child protection in Karlovy Vary region.

Poděkování

Děkuji paní. PhDr. Haně Pazlarové, Ph.D. za odborné vedení, věnovaný čas a trpělivost při konzultacích s bakalářskou prací. Mé poděkování patří i rodičům a přátelům, za pozitivní atmosféru a velkou podporu při studiu a psaní bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	8
1. Náhradní rodinná péče	9
1.1. Formy náhradní rodinné péče.....	11
1.1.1. Svěření do péče jiné fyzické osoby než rodiče.....	12
1.1.2. Poručenství	13
1.1.3. Osvojení.....	13
1.1.4. Pěstounská péče.....	15
2. Pěstounská péče	16
2.1. Historie pěstounské péče	16
2.2. Pěstounská péče na přechodnou dobu	17
2.3. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí.....	18
2.3.1. Státní příspěvky a dávky v pěstounské péči	21
3. Příbuzenská pěstounská péče.....	23
3.1. Rizika a přínosy příbuzenské pěstounské péče	24
3.2. Dítě v příbuzenské pěstounské péči	25
3.2.1. Vytváření identity dítěte v příbuzenské pěstounské péči	25
3.2.2. Vztahy mezi biologickými dětmi a dětmi přijatými do příbuzenské péče.....	26
3.2.3. Stigma dítěte v příbuzenské pěstounské péči	27
3.2.4. Příslušnost k příbuzenské rodině	28
3.3. Příbuzní v roli náhradního rodiče.....	28
3.3.1. Prarodič pěstounem	28
3.3.2. Motivace příbuzného stát se pěstounem.....	29
3.4. Biologický rodič dítěte	30
3.4.1. Mluvení s dítětem o rodiči.....	31

3.4.2. Kontakt dítěte s rodičem.....	32
3.4.3. Návrat dítěte k rodiči	36
3.5. Sociální pracovník v příbuzenské pěstounské péči	36
3.5.1. Individuální case management v příbuzenské pěstounské péči	37
4. Praktická část	39
4.1. Výzkumné otázky.....	39
4.2. Metodika výzkumu.....	40
4.2.1. Kvalitativní výzkum	40
4.2.2. Strukturovaný dotazník	40
4.3. Sociální pracovnice OSPOD – charakteristika souboru.....	41
5. Výsledky	42
6. Diskuze	50
7. Závěr	52
8. Seznam zkratk	54
Zdroje.....	55

Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám problematikou příbuzenské pěstounské péče. Ze statistik ministerstva práce a sociálních věcí vyplývá, že počet příbuzenské pěstounské péče procentuelně převažuje nad jinými formami pěstounství. I přes skutečnost velkého počtu příbuzenské pěstounské péče se mi jeví oblast této specifické formy náhradní rodinné výchovy na území našeho státu z odborného pohledu jako „pole neorané“, a proto jsem se rozhodla pomocí tuzemské odborné literatury a zahraničních zdrojů toto téma zpracovat. Prvotní inspirací pro výběr bakalářské práce mi byla osobní zkušenost s příbuzenskou pěstounskou péčí v rámci mé širší rodiny.

Na příbuzenskou pěstounskou péči jsem se v teoretické části práce podívala ze čtyř úhlů pohledu. A to z pohledu dítěte v příbuzenské pěstounské péči, z pohledu pěstouna, z pohledu biologického rodiče dítěte a z pohledu sociálního pracovníka, který s touto cílovou skupinou pracuje. Velké změny pro pěstouny příbuzné, a i pro ostatní subjekty v této péči, přinesla Novela o sociálně právní ochraně dětí, která se mou prací prolíná a je jí věnována jedna podkapitola.

Ve výzkumné části jsem se dotazovala sociálních pracovníků z jednotlivých orgánů sociálně právní ochrany dětí v Karlovarském kraji, zjišťovala jsem jejich názor na příbuzenskou pěstounskou péči, postoj k této problematice a způsob práce s ní. V získaných datech jsem se snažila najít podobnost a porozumět jim. Cílem mé práce bylo zmapovat aktuální situaci příbuzenské pěstounské péče v Karlovarském kraji z pohledu sociálních pracovníků OSPOD.

1. Náhradní rodinná péče

„Náhradní rodinná péče je forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Tou je u nás zejména adopce (osvojení) a pěstounská péče“ (Matějček, 1991, str. 31). V naší zemi je možné umisťovat dítě do náhradní rodinné péče až od roku 1963, kdy byl vydán zákon o rodině, a tím se rodinná výchova dostala do popředí před výchovu ústavní. Dle tohoto zákona o rodině je důležité upřednostnit umístění dítěte do rodinné péče, a teprve až v případě, kdy to není možné, umístit dítě do péče ústavní. V případě, že je dítě umístěno v ústavní péči, je podstatné, aby ve chvíli, kdy je to alespoň trochu možné, bylo dítě přemístěno do některého z typů náhradní rodinné péče. Ústavní výchova je nepřirozeným prostředím pro vývoj dítěte. Děti, které prošly ústavní výchovou, mívají často obtíže v komunikaci a v navazování stabilních vztahů (přátelských i partnerských), není ojedinělé, že mají sníženou soběstačnost v každodenních záležitostech (péče o domácnost, starání se o finance apod.), často dosahují nižšího vzdělání, v případě, že se sami stanou rodiči, je pro ně přirozeně náročnější tuto funkci plnit a v neposlední řadě, bývají často deprimované, a to z důsledku nedostatečného naplnění základních psychických potřeb. Uspokojování psychických potřeb umožňuje dítěti nejenom se přiměřeně rozvíjet v oblasti intelektu, citů a vůle, ale i v chování, interakci s okolím, chápání sebe a lidí, společenských hodnot i celého prostředí, jehož je dítě důležitou součástí.¹ Rozdělením psychických potřeb se zabývalo a zabývá několik psychologů, pro svou práci jsem si vybrala pojetí profesora Zdeňka Matějčka, který vychází z pyramidy potřeb Abrahama Maslowa.

Základní psychické potřeby:

1. Potřeba stimulace, tj. náležitého přívodu podnětů co do množství, kvality a proměnlivosti. Uspokojení této potřeby vede organismus k aktivitě.
2. Potřeba smysluplného světa. Mají-li se z jednotlivých podnětů stát poznatky a zkušenosti, musí být v těchto podnětech nějaký řád, smysl. Uspokojení této potřeby umožňuje dítěti učit se, nabývat zkušenosti, přizpůsobovat se životním

---

¹WikiSkripta. *Potřeby a práva dítěte* [online]. 2011 [cit. 2014-04-29]. Dostupné z: http://www.wikiskripta.eu/index.php/Potreby_a_prava_ditete

podmínkám, osvojovat si účelně pracovní postupy i strategie společenského chování aj.

3. Potřeba životní jistoty. Uspokojení této potřeby zbavuje člověka úzkosti, dodává mu pocit bezpečí a umožňuje mu cílevědomou aktivitu poznávací, pracovní, společenskou. Je naplňována především v mezilidských citových vztazích.
4. Potřeba pozitivní identity, vlastního „já“, znamená pozitivní přijetí sama sebe a své společenské hodnoty. Opakem identity je anonymita. Patříčná sebeúcta i patřičné sebevědomí jsou podmínkou uspokojivého zařazení ve společnosti.
5. Potřeba otevřené budoucnosti, naděje a životní perspektivy. Umožňuje uspokojivé prožívání osobního běhu života. Ztráta životní perspektivy (uzavřená budoucnost) vede k zoufalství (Matějček; 1999, str. 33)

Základní psychické potřeby jsou nejlépe naplněny ve fungujícím rodinném systému, z toho vyplývá, že funkce rodiny je zásadní pro zdravý vývoj dítěte. V naší společnosti vnímáme rodinu jako vyvíjející se skupinu se společnou historií a budoucností, stádií vývoje a navyklými vzorci chování. Rodina je původní a nejdůležitější sociální skupina, je základním prostorem, který zásadním způsobem ovlivňuje vnímání a vztahování se ke světu i ostatním lidem. Na systém rodiny se můžeme dívat z několika úhlů pohledu, pro tuto práci použiji rozdělení podle její funkčnosti.

Funkce rodiny

- instrumentální složky (finance, bydlení, chod domácnosti)
- vzájemné vztahy (emocionální sycení, vzájemná podpora)
- sexuální soužití (sexuální život páru, plození dětí)
- socializační funkce (společně trávený čas – práce a zábava)
- zabezpečení potomstva (výchova dětí)

Rodinný systém je základním kamenem zdravého fyzického i psychického vývoje každého dítěte, a proto je důležité, aby v případě, kdy dítě nemůže vyrůstat ve své původní rodině, stát mohl nabídnout alternativu, která bude funkci původní rodiny naplňovat co nejvíce.

V souvislosti s vyrůstáním dítěte v rodině v úzkém kontaktu s pečující osobou se mluví o tzv. attachmentu, tento pojem nemá v českém jazyce přesný překlad, nejbližší pojmenování je vazba či vazebné chování. Attachment vyjadřuje vzájemné přimknutí matky (nejčastěji matky, ale může se jednat i o jinou primárně pečující osobu) a dítěte, které je nezbytné pro bezporuchový vývoj dítěte, které je klíčové pro prohloubení a tvorbu emočního vztahu mezi matkou a dítětem, je žádoucí pro zdravý vývoj dítěte. Vazebné chování ze strany matky se projevuje láskyplným chováním, pozitivními emočními reakcemi na dítě, pozorností. U dítěte se vazebné chování projevuje tak, že dítě přítomnost matky vyžaduje a v případě, že se matka vzdálí, následuje pláč, který se utiší až s návratem matky. Dítě hledá u matky bezpečí a ochranu. (Nakonečný, 2013). Tuto teorii zkoumal a propracoval J. Bowlby, který v roce 1951 napsal Světové zdravotnické organizaci, kdy zodpovídal otázku o duševním zdraví: „Převládá názor, že pro duševní zdraví je nezbytné, aby kojeneček a později malé dítě prožívalo vřelý, intimní a nepřerušovaný vztah s matkou (nebo její trvalou náhradou), v němž oba nacházejí uspokojení a radost. Hlad malého dítěte po lásce a přítomnosti matky je stejně veliký jako hlad po potravě“.

V případě, že základní psychické potřeby dítěte nejsou dostatečně uspokojeny, mluvíme o psychické deprivaci. „Psychická deprivace je ztráta možnosti navazovat vztahy a věnovat se smysluplné činnosti. Psychická deprivace u dětí se míní chybění příležitosti k rozvoji duševních schopností. Vede k opožděnému vývoji řeči, k retardaci intelektového, emocionálního i morálního vývoje. Psychická deprivace dětí je častá v ústavech a v nefunkčních rodinách. Dlouhodobé následky psychické deprivace jsou: oslabení vazby na lidi, navazování mnoha povrchních vztahů, provokování zájmu „zlobením“ nebo příklon k trvalému náhradnímu uspokojování.“ (Matoušek; 2008)

1.1. Formy náhradní rodinné péče

V naší společnosti existuje několik typů náhradní rodinné péče, která se stále rozvíjí a stává se více upřednostňovanou formou výchovy dítěte vedle výchovy ústavní. Rozeznáváme tyto formy NRP:

- svěření do péče jiné fyzické osoby než rodiče
- poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje

- osvojení
- pěstounská péče

O aktuálním stavu náhradí rodinné péče v České republice informuje tabulka níže.

Tabulka č. 1: Stav náhradní rodinné péče rok 2013

	Počet dětí k 1. 1.	Počet umístěných dětí za sledovaný rok		Počet dětí k 31.12.		Zánik pěstounské péče, poručenství nebo svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče			
		celkem	z toho zdravotně postižených	celkem	z toho zdravotně postižených	z toho zrušená na návrh (podnět)		zletilostí dítěte	jinak
						pěstouna	OSPOD		
Pěstounská péče	7595	2191	94	8606	243	53	32	584	266
z toho pěstounská péče na přechodnou dobu	33	169	3	108	2	2	19	0	72
Poručenství s osobní péčí poručníka	2764	580	45	2908	144	22	7	284	68
Výchova jiné fyzické osoby než rodiče	4901	1073	12	4660	40	109	48	357	623

(Zdroj: Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2013)

1.1.1. Svěření do péče jiné fyzické osoby než rodiče

Jednou z možností je svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, o kterém může soud rozhodnout, vyžaduje-li to zájem dítěte a fyzická osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy, a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému. Pokud není možné rodičům stanovit vyživovací povinnost, nelze dítě do této formy péče svěřit. Při rozhodnutí o svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče soud vždy vymezí rozsah jejich práv

a povinností k dítěti. Zejména se jedná o právo a povinnost zajistit péči o osobu dítěte a zastupovat dítě v běžných záležitostech.²Důvody pro takové opatření mohou být různé – nedostatky ve výchově, nemoc v rodině, nevhodné bytové poměry, úmrtí obou rodičů apod.

1.1.2. Poručenství

Poručenství je dalším z typů náhradní rodinné výchovy, který se pohybuje mezi pěstounskou péčí a osvojením. Od pěstounské péče se odlišuje tím, že poručník je zároveň zákonným zástupcem dítěti, a rozdílem osvojení od poručenství je skutečnost, že poručník nemá k dítěti vyživovací povinnost. Poručník pobírá stejné dávky sociální podpory jako pěstoun a má vůči dítěti zásadně všechny povinnosti a práva jako rodič. Není-li to v rozporu se zájmy dítěte, jmenuje soud poručíkem toho, koho naznačili rodiče, ledaže tato osoba poručenství odmítne. Jinak soud jmenuje poručíkem některou z osob příbuzných nebo blízkých dítěti nebo jeho rodině, ledaže rodič takovou osobu výslovně vyloučil. Není-li takové osoby, jmenuje soud poručíkem jiného vhodného člověka. (Občanský zákoník. In: § 931 č. 89/2012 Sb., 2014)

1.1.3. Osvojení

Osvojení je nejvyšší formou náhradní rodinné péče, při které přijímají manželé či jednotlivci za vlastní opuštěné dítě. Osvojit lze pouze dítě, které je tzv. právně volné. Tato podmínka je splněna v případě, že dali rodiče dítěte souhlas s osvojením, byli zbaveni rodičovské odpovědnosti, soudem byl stanoven nezájem rodičů, rodiče nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu či pokud rodiče dítěte zemřeli. Osvojením zanikají předchozí vazby dítěte s biologickou rodinou (všechna práva a povinnosti) a vznikají příbuzenské vztahy s rodinou osvojitelskou. To však neznamená, že by se osvojením ztratila i dosavadní historie dítěte. Dítě již má své kořeny, svůj původ, identitu, kterou nelze potlačovat, ale naopak je třeba ji nadále

---

² Formy náhradní rodinné péče. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013 [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14501>

budovat a propojovat se životem v nové rodině, aby tak byla podporována sebedůvěra dítěte. Osvojitelé jsou zapsáni v rodném listu dítěte a mají stejnou rodičovskou zodpovědnost jako při výchově vlastního dítěte.³Při osvojování soud zkoumá, zda je osvojení nezletilého v souladu s jeho zájmy a zda není v zásadním rozporu se zájmy biologických dětí osvojitele. Podle doporučení odborníků z praxe a dětských psychologů zákoník stanoví, že noví rodiče musí osvojené dítě o osvojení informovat, a to nejpozději do zahájení školní docházky. K osvojení dává souhlas opatrovník dítěte, ale v případě, že již dítě dosáhlo alespoň dvanácti let, je třeba vždy také jeho osobního souhlasu. Zde tak dochází k posílení práva dítěte být slyšeno. Ze závažných důvodů lze také požádat soud o utajení osvojení tak, aby se původní rodina dítěte nemohla o osvojení dozvědět, anebo aby se osvojené dítě nedozvědělo o svém pokrevním rodiči. Těmi závažnými důvody může být třeba podložená obava z toho, že by tato rodina mohla být dítěti nebezpečná, a k utajení biologického rodiče před dítětem zase obava z toho, že by bylo pro dítě silně traumatizující znát pravdu. Osvojené dítě má nicméně v dospělosti právo seznámit se s informacemi týkajícími se jeho osvojení. Osvojit dítě mohou buď manželé, nebo výjimečně i samostatná osoba. Vyloučena zatím zůstává možnost osvojení registrovanými partnery. Velkou novinkou, kterou přináší nový občanský zákoník, je možnost osvojení i zletilé osoby. Dříve to nebylo možné a v případě osvojování dítěte, které mělo staršího zletilého sourozence, docházelo po právní stránce ke zpretrhání příbuzenských vazeb a rozdělení původní rodiny. (Ryšávková, Benátčáková, Prudíková, Korbel; 2014). Z těchto důvodů v současné době může soud učinit rozhodnutí, že novou rodinu budou mít oba sourozenci.

V případě, že dítě nenajde vhodnou rodinu v Čechách, existuje možnost mezinárodního osvojení. Mezinárodní osvojení je stanoveno Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení. Tuto úmluvu přijala konference v Haagu 29. 5. 1993, v Čechách platí od 1. 6. 2000. U nás se osvojováním ze zahraničí a do zahraničí zabývá Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Jak říká vedoucí oddělení mezinárodních adopcí JUDr. Stanislava Kopecká, úřad zprostředkovává adopci českých dětí do ciziny v případech, kdy se nedaří nalézt vhodnou náhradní rodinou péči v České republice. *„Od roku 2000 do roku 2013 jsme svěřili do předadopční péče do ciziny 482 dětí. V loňském roce se nám podařilo nalézt pro 56 dětí vhodné žadatele z ciziny.“*

---

³Základní pojmy: Osvojení (adopce). *Adopce.com* [online]. 2010 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.adopce.com/adopce-osvojeni/zakladni-pojmy/>

Opačné zprostředkování dítěte z ciziny do České republiky se ale takto vysokými čísly nevykazuje. Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí zprostředkoval pouze jedno osvojení. Mimo úřad pak bylo v loňském roce uskutečněno devět případů osvojení z ciziny do Čech. Ve dvou případech se jednalo o osvojení dítěte manželem matky. (Kouřimová; 2014)

1.1.4. Pěstounská péče

Nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručík, může soud svěřit dítě do osobní péče pěstounovi. Pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově. Soud může svěřit dítě do pěstounské péče i na přechodnou dobu (§ 958). O pěstounské péči může soud rozhodnout na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě. Rodič může požadovat dítě zpět do své osobní péče. Soud návrhu vyhoví, pokud je to v souladu se zájmy dítěte (§ 959). Rodiče mají vůči dítěti povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti, s výjimkou práv a povinností, které zákon stanoví pěstounovi, ledaže soud z důvodů hodných zvláštního zřetele rozhodne jinak. Rodiče mají právo se s dítětem osobně a pravidelně se stýkat i právo na informace o dítěti, ledaže soud z důvodů hodných zvláštního zřetele rozhodne jinak (§ 960). Svěření do pěstounské péče nemá vliv na trvání vyživovací povinnosti rodičů k dítěti. Soud stanoví rodičům rozsah výživného s ohledem na jejich možnosti, schopnosti a majetkové poměry a odůvodněné potřeby dítěte. Pěstoun při výchově dítěte vykovává přiměřeně povinnosti a práva rodičů. Je povinen a oprávněn rozhodovat jen o běžných záležitostech dítěte, v těchto záležitostech dítě zastupovat a spravovat jeho jmění. Má povinnost informovat rodiče dítěte o jeho podstatných záležitostech. Vyžadují-li to okolnosti, stanoví další povinnosti a práva pěstouna soud (§ 966). Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitosti dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami, které jsou dítěti blízké. Má povinnosti umožnit styk rodiči s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak (§ 968). Pěstounská péče zaniká nejpozději, nabude-li dítě plné svéprávnosti, jinak jeho zletilostí. (§ 970), (Občanský zákoník. In: č. 89/2012 Sb., 2014)

2. Pěstounská péče

Pěstounská péče je způsob, jak poskytnout rodinný život pro děti, které nemohou žít se svými rodiči. Pěstounská péče je často používána za účelem poskytnutí dočasné péče, zatímco rodiče získají čas na utříbení a vyřešení svých problémů. Často se děti vrátí domů, jakmile problémy, které způsobily, že se ocitly v pěstounské péči, jsou vyřešeny a je jasné, že jejich rodiče jsou schopni se o ně bezpečně postarat. Jiné děti mohou zůstat v pěstounské péči dlouhodobě až do dovršení 18 let.

V celosvětovém měřítku existuje široká škála typů umístění do pěstounské péče. Ta se pohybuje od krátkodobé pěstounské péče až po dlouhodobé umístění dítěte v pěstounské péči. Například v některých státech světa existují i netradiční druhy umístění, kdy je rodič v úzkém kontaktu s dítětem a postupně se doučuje a rozvíjí své rodičovské dovednosti a učí se pečovat o své dítě (často nabízené poradenství pro mladé matky a otce), kdy je po celou dobu ze strany odborníků podporován.

2.1. Historie pěstounské péče

Kořeny pěstounské péče sahají až do doby starověkého Řecka a Říma, v této době fungoval institut placeného opatrovnictví, kdy kojné nabízely své služby manželkám patriciů. V období středověku v Evropě bylo běžné, že městská rodina svěřila své dítě do péče kojné na venkov, která ho zde vychovávala. Ze zemské porodnice přichází dítě do péče pěstounky 8. den po narození. Rodina kojnou platila a v případě, že dítě přežilo, bylo kolem druhého roku navraceno zpět do rodiny. Poté, v 18. století, se vývoj pěstounské péče téměř zastavil, začínají se hojně zařizovat nalezince a pěstounská péče existuje nadále ve formě placené kojné, později chůvy. „Kromě soukromé iniciativy se tu ovšem angažuje už i stát svými ústředními orgány. Dítě – tentokrát z nalezince, stejně jako dříve z rodiny – brzy po narození odchází ke kojné na venkov, do poměrů ekonomicky a hygienicky „ubohých“ a pobývá tam ne už dva roky, nýbrž šest let“ (Matějček; 1999, str. 26). Špatné podmínky pro zdravý růst dítěte setrvávají i v 19. století, kdy je dětská úmrtnost stále vysoká, u nalezenců se sotva 15% dětí dožilo 10 let věku. Velký posun nastal v období první republiky, kdy v roce 1931 na území státu bylo 24 okresních sirotčinců a 60 dětských domovů, kde setrvaly děti dočasně – poté byly buď navraceny do vlastních rodin, nebo byly pro ně vyhledány

pěstounské a adoptivní rodiny. V tomto období se pěstounská péče dělila na čtyři typy: Nalezenecká pěstounská péče - dítě bylo svěřeno nejčastěji do péče manželskému páru, a to do deseti, později až do šestnácti let), Pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresními péčemi o mládež - tuto pěstounskou péči zařizovala Okresní péče o mládež – institut starající se o opuštěné děti a mládež, v roce 1932 zajišťovali péči až patnácti tisícům dětí, Pěstounská péče v koloniích – dítě bylo svěřeno do péče několika rodinám, které spolu žily v těsné blízkosti a posledním typem byla Pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny – rozhodnutí o této pěstounské péči probíhalo mimosoudně, tento typ je předkem příbuzenské pěstounské péče tak jak ji známe dnes. (Matějček, 1999)

2.2. Pěstounská péče na přechodnou dobu

„Pěstounská péče na přechodnou dobu je nejranější typ pěstounství, který u nás přišel v platnost 1. června 2006. Můžeme říci, že jde o rodinnou, individuální formu péče, státem podporovanou, která by měla být nezletilým dětem poskytována po nezbytně nutnou, relativně krátkou dobu v domácnostech pěstounů nebo i v zařízeních pro výkon pěstounské péče. Děti, které náhle nemohou zůstat ve své rodině, ale jejich situace neodpovídá osvojení nebo dlouhodobé pěstounské péči, mohou být tedy umístěny do přechodných pěstounských rodin.“ (MPSV; 2009) Do této péče svěří soud dítě, které ze závažných důvodů nemůže vyrůstat ve své rodině, ale důvody, proč v rodině nemůže být, jsou krátkodobé a dítě se do rodiny bude moci znovu vrátit. Z praxe se jedná například o situace, kdy rodina přijde o stálý finanční příjem a není schopna zajistit dětem dostačující péči a vhodné podmínky pro život nebo je rodič dlouhodobě hospitalizovaný a v rodině chybí podpůrná rodinná síť, dalším z důvodů může být odvykací léčba závislosti u rodiče apod. Všechny tyto situace mají společnou věc a to, že se jedná o krátkodobou záležitost, kdy po pominutí důvodu se dítě může vrátit zpátky k rodičům. O svěřením dítěte do téhle formy pěstounské péče, jak už zaznělo, rozhoduje soud, který tak jedná na doporučení orgánu sociálně právní ochrany dětí a každé 3 měsíce přezkoumává, zdali důvod, proč je dítě v této péči umístěno, stále přetrvává. Kdo je pěstounem na přechodnou dobu? Jedná se o pečlivě vybrané a proškolené pěstouny, kteří jsou připraveni přijmout dítě krátce po narození i dítě starší, a dokáž zvládnout veškerou psychickou zátěž, kterou tato výchova na krátkou

dobu obnáší. Z důvodu zvýšené náročnosti se příprava na výkon pěstouna na přechodnou dobu stanovila na 72 hodin. Úkolem pěstouna je pokud možno spolupracovat s biologickou rodinou dítěte a v případě, že se dítě už ke svým rodičům navrátit nemůže, připravit ho na přechod do klasické pěstounské péče. Krajský úřad vede evidenci pěstounů na přechodnou dobu, kteří jsou připraveni k převzetí dítěte, a to do 48 hodin od ohlášení. Co se týče finančního zajištění, náleží pěstounům na přechodnou dobu i dětem v této péči dávky pěstounské péče a odměna pěstouna ve stejné výši jako v klasické pěstounské péči.

2.3. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí

Od 1. 1. 2013 přišla v platnost novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která se významně dotýká i oblasti pěstounské péče. „V novele zákona je navržena celá řada opatření, která na jednu stranu vytváří podmínky pro podporu pěstounské péče (zlepšení hmotného zabezpečení, nárok na podpůrné a odlehčovací služby), na stranu druhou zvyšuje nároky na osoby, které budou pěstounskou péči poskytovat (sjednocení systému příprav, stanovení závazného postupu při výběru osoby vhodné stát se pěstounem, povinnost dalšího vzdělávání, otázka pravidelného vyhodnocování pěstounské péče atd.)“ (Sociální práce, 2012, č. 3). Tato novela stanovuje přesné postupy pro práci orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD) a všech dalších účastníků systému. Jednotlivé subjekty, které vstupují do výkonu pěstounské péče, jsou OSPOD dítěte, OSPOD žadatele, subjekt, se kterým je dohoda uzavřena a krajský úřad. OSPOD dítěte má na starosti stanovení individuálního plánu dítěte, průběžně sleduje jeho psychický a fyzický vývoj a pracuje s jeho rodinou. OSPOD pěstounů uzavírá Dohodu o výkonu pěstounské péče, případně dává souhlas k uzavření dohody s jinými subjekty, kterými jsou obecní úřad, obecní úřad s rozšířenou působností, krajský úřad nebo pověřená osoba. OSPOD pěstounů dostává každých 6 měsíců zprávu o průběhu pěstounské péče. Pokud je smlouva uzavřena s jiným subjektem, tak role tohoto subjektu je při výkonu pěstounské péče taková, že je potřeba minimálně 1x za dva měsíce se kontaktovat s pěstouny a s dětmi, které jsou jim svěřeny do péče, a pravidelně po půl roce podávat na OSPOD zprávu o průběhu pěstounské péče. Novela v oblasti

pěstounské péče se dotýká i založení dokumentace pro dítě v náhradní rodinné péči (dále NRP), kdy obecní úřad s rozšířenou působností založí spisovou dokumentaci o dítěti pro účely zprostředkování NRP, a to na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny. Tuto dokumentaci sestaví vždy, pokud soud zahájí řízení, kdy může dojít k odebrání dítěte. Novela zákona udává minimální rozsah příprav před převzetím dítěte, a to 48 hodin příprav pro osvojení či pěstounskou péči a 72 hodin příprav pro pěstounskou péči na přechodnou dobu. V případě, že žadatelé v minulosti již přípravou prošli, krajský úřad může počet hodin zkrátit. Při zprostředkování NRP se přihlíží k výsledkům odborného posouzení dítěte i žadatelů. Vyhodnocuje se situace dítěte a jeho rodiny a plní se opatření vyplývající z individuálního plánu ochrany dítěte. Při zprostředkování vyhledává krajský úřad žadatele nejen z kraje, kde je dítě v evidenci, ale i z jiných krajů. Při procesu rozhodování o zprostředkování vhodné rodiny konkrétnímu dítěti jsou účastni: pracovník kraje zodpovědný za náhradní rodinnou péči, OSPOD dítěte a OSPOD náhradní rodiny a případně i další osoby, angažované v procesu (lektor příprav, vychovatel či pečující osoba, psycholog). Pěstouni mají právo na poradenství, které je v kompetenci obecního úřadu s rozšířenou působností a krajských úřadů, kdy je stanoven minimální rozsah tohoto poradenství. Novela zákona se dotýká i práv a povinností osob pečujících a osob v evidenci, a to v oblasti pomoci se zajištěním osobní péči o dítě v případě nemoci nebo zařizování nevyhnutelných osobních záležitostí, pěstoun má právo na tzv. respitní péči v rozsahu min. 14 dní pro dítě starší dvou let. „Respitní péče je odlehčovací služba, kdy se jedná o povinnost poskytovatele vytipovat a připravit osoby či zařízení zajišťující tuto respitní péči, koordinace této péče a především kvalitní seznámení pěstounské rodiny s takovou osobou či zařízením tak, aby bylo plně zabezpečeno bezpečí dítěte a srozumitelnost postupu této péče pro všechny dotčené, zejména dítěte“⁴. Pečující osoby mají právo na zprostředkování odborné pomoci, a to zejména terapeutickou pomoc či pomoc psychologa. V průběhu pěstounské péče se pěstouni mohou vzdělávat, což směřuje k zvýšení znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě, minimální povinnost pečující osoby v oblasti vzdělávání je 24 hodin ročně. Pečující osoba musí dbát na udržování a prohlubování vztahů dítěte s osobami blízkými, obzvláště s rodiči, kdy má docházet ke styku dítěte s rodiči, pokud soud nestanoví jinak. V případě, že má dojít k

---

⁴ Centrum rozvoje pěstounské péče. *Správa sociálních a zdravotních služeb Cheb* [online]. 2014 [cit. 2014-04-15]. Dostupné z: <http://www.szss-cheb.cz/index.php/hlavni-cinnost>

setkání rodičů s dítětem, má pěstoun možnost využít pomoc sociálního pracovníka, který zajistí bezpečné místo a při styku dítěte s rodičem poskytuje asistenci. Pěstounská péče nabývá platnosti v okamžiku, kdy je uzavřena Dohoda o výkonu pěstounské péče. Dohoda o výkonu pěstounské péče je veřejnoprávní smlouvou a její proces uzavírání je řízen zákonem o sociálně-právní ochraně dětí a správním řádem. Návrh na uzavření pěstounské péče nabízí OSPOD, který může informovat budoucí pěstouny o variantě uzavřít dohodu i s jinými subjekty (obecní úřad, obecní úřad s rozšířenou působností, krajský úřad nebo pověřená osoba). Pokud se žadatel rozhodne uzavřít dohodu s některým z těchto subjektů, OSPOD tuto možnost musí schválit. Dohoda o výkonu pěstounské péče nabývá platnosti 30 dnů po jejím uzavření (v případě svěřeni prvního dítěte do pěstounské péče), pokud se pěstouni rozhodnou přijmout další dítě, dohoda se může změnit dle jejich potřeb. OSPOD nebo subjekt, u kterého byla dohoda uzavřena, je povinen se minimálně 1x za dva měsíce setkat s pečující osobou a s dítětem či dětmi svěřenými jí do péče. Dohodu lze zrušit výpovědí, a to jak ze strany pěstouna, tak ze strany subjektu, kde byla uzavřena. Pěstoun může dohodu zrušit bez udání důvodů nebo ji uzavřít s jiným subjektem. K ukončení dohody ze strany subjektu může dojít z několika důvodů, a to tím způsobem, že pěstoun či osoba v evidenci opakovaně a závažně porušuje svoje povinnosti, ke kterým se v dohodě zavázala, nebo z důvodu, kdy dochází k opakovanému maření sledování dohody o pěstounské péči. V případě pěstounské péče na přechodnou dobu, dojde-li k odmítnutí dítěte bez relevantního důvodu.

Individuální plán ochrany dítěte

V kapitole o novele zákona o sociálně právní ochraně dítěte jsem se několikrát zmínila o individuálním plánu ochrany dítěte (dále IPOD). O co se jedná? IPOD vychází z výsledků komplexního hodnocení dítěte/rodiny a úvodní případové konference. Je potřeba, aby byl sestaven realisticky, a to jak s ohledem na stanovené cíle, tak s ohledem na způsoby jejich dosažení, především s ohledem na dostupnost a kapacitu služeb, které budou za účelem jejich naplnění poskytovány. Do celého procesu plánování a poskytování intervence je potřeba zapojit všechny členy rodiny, včetně samotných dětí. (Pemová, Ptáček; 2012)

2.3.1. Státní příspěvky a dávky v pěstounské péči

Novela zákona o sociálně právní ochraně dětí určuje státní příspěvek na výkon pěstounské péče, příspěvek na úhradu potřeb dítěte a stanovuje nárok na odměnu pěstouna prarodiče. Dalšími vyplácenými dávkami je příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení motorového vozidla a příspěvek při ukončení pěstounské péče. Základní dávkou je příspěvek na úhradu potřeb dítěte, který náleží každému nezletilému a nezaopatřenému dítěti svěřenému do pěstounské péče. Tento příspěvek mu náleží do 18 let. Po dobu, co dítě studuje, se stále považuje za nezaopatřené, tudíž může tento příspěvek čerpat při denním studiu až do dovršení 26 let. Základní výměra dávky je pro nezaopatřené dítě do 6 let 4 500 Kč měsíčně, pro nezaopatřené dítě od 6 do 12 let 5 550 Kč měsíčně, pro nezaopatřené děti od 12 do 18 let 6 350 Kč měsíčně a pro nezaopatřené děti od 18 let do 26 let činí příspěvek 6 600 Kč měsíčně. Pokud dítě svěřené do pěstounské péče je zdravotně postižené a je uznáno závislé na pomoci druhé osoby, a to podle zákona o sociálních službách v některém ze čtyř stupňů závislosti, náleží mu vyšší příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Další dávkou je odměna pěstouna, která je stejně jako příspěvek na úhradu potřeb dítěte vyplácena pravidelně v měsíčních intervalech. Tento příspěvek je určen osobě, která se o dítě stará, což je pouze ta osoba, která je v evidenci vedena jako osoba poskytující pěstounskou péči. Té pak náleží odměna ve výši dle počtu svěřených dětí. Odměna pěstouna v případě, že má v péči jedno dítě, činí 8 000 Kč, v případě péče o dvě děti 12 000 Kč, a pokud má pěstoun v péči tři děti, náleží mu odměna ve výši 20 000 Kč. Stejně jako u příspěvku na úhradu potřeb dítěte je i zde finančně zohledněno pokud má pěstoun v péči dítě zdravotně postižené. Pěstoun dostává odměnu i v případě, že zrovna žádné dítě v péči nemá, a to za předpokladu, že je veden v evidenci, pak mu náleží měsíční odměna 20 000 Kč. Jednorázové příspěvky jsou při převzetí dítěte do pěstounské péče a při ukončení pěstounské péče. Výše příspěvku při převzetí dítěte se pohybuje od 8 000 Kč do 10 000 Kč podle věku dítěte. Příspěvek při ukončení dítěte je pro všechny pěstouny ve stejné výši, a to 25 000 Kč. Poslední jednorázová dávka je příspěvek na motorové vozidlo. Nárok na tuto dávku má ten pěstoun, který má v péči minimálně 3 děti. Výše této dávky je stanovena na 70 % ceny z vozidla, maximálně však 100 000 Kč. Dávka je možné použít na nákup nového i ojetého vozidla, pěstounovi může být proplacena i oprava vozidla, za předpokladu, že dodá všechny potřebné faktury. Průlomovou záležitostí je zavedení státního příspěvku na výkon pěstounské péče, pro subjekt

oprávněné uzavřít dohody o výkonu pěstounské péče vyplývá celá řada povinností vůči pěstounům, což samozřejmě představuje i zvýšené náklady. Proto se zavádí nový státní příspěvek k úhradě těchto nákladů (48 000 Kč za každou uzavřenou dohodu)“. (Sociální práce, 2012)

3. Příbuzenská pěstounská péče

Příbuzenská pěstounská péče se ukazuje jako dominantně preferovaný typ umístění dítěte, které z různých důvodů nemůže vyrůstat ve své původní rodině. Dle nového občanského zákoníku, ujala-li se osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte. Pěstouni jsou různorodá skupina, ve které převládají pečovatelé prarodiče, není však výjimkou, že se pečovateli stávají i tety, strýcové, sourozenci nebo rodinní přátelé. Umístění dítěte do příbuzenské pěstounské péče je obecně vnímáno jako pozitivní, a to zejména v oblasti tvorby identity, stability umístění, chování a duševního zdraví dítěte, umožňuje žít spolu se sourozenci v prostředí, které je pro již známé, a zůstává se svou rodinou. Příbuzní pečovatelé také lépe snášejí výchovné a zdravotní problémy dítěte. V případě pěstounské péče, ústavní výchovy a adopce, dochází k odstěhování dítěte, a to i daleko od domova, příbuzných a přátel, což je pro dítě velmi zatěžující. U příbuzenské pěstounské péče dítě nebývá vytrženo z prostředí, kterému je známé a zůstává se svojí rodinou. (Farmer, Moyers, 2008)

Tabulka č. 2 : Stav pěstounské péče, rok 2013

	Počet osob, které mají svěřeno alespoň jedno dítě do pěstounské péče			
	k 1. 1. sledovaného roku	ve sledovaném roce přibylo	ve sledovaném roce ubylo	celkem k 31. 12. sledovaného roku
Pěstounská péče	10253	2563	1399	11417

(Zdroj: Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2013)

Tabulka č. 3 : Vztah k dítěti v pěstounské péči, rok 2013

Vztah k dítěti		
prarodiče	jiní příbuzní	cizí
5640	1796	3822

(Zdroj: Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2013)

Nejčastější příčiny, kvůli kterým se dítě ocitne v péči příbuzných

- Náhlé úmrtí z důvodu nemoci či nehody rodiče(ů)
- Úmrtí jednoho z partnerů, které vede k tomu, že druhý partner situaci nezvládá a děti opouští
- Mládí a nezralost matky, která péči o své dítě nezvládá
- Odebrání dítěte rodiči (nejčastěji matce), který žije sociálně patologickým způsobem života
- Psychiatrická diagnóza rodiče(ů)
- Rodič(e) jsou ve výkonu trestu
- Rodiče, u kterých se projevila závislost na drogách či alkoholismus. (Hanušová, Jeníčková, Uhlířová; 2009)

Existují různé cesty, jak se stát vychovatelem příbuzného dítěte. Stejně tak různé jsou i přístupy k celé situaci. Je rozdíl ve vnímání dítěte a vnímání příbuzného. Prarodič/teta/strýc/sourozenec se musí rozhodovat, přebírat zodpovědnost, a tak prožívá stavy mnohdy jiné než dítě. Dítě je naopak vystaveno přijetí rozhodnutí svého příbuzného a pochopení celé situace (proč musí odejít od mámy, proč jde k babičce, proč se máma už neobjevila atd.). Samozřejmě obě strany mají i prožitky podobné, např. se obě trápí smrtí matky dítěte nebo její nemocí, obě strany mohou mít strach, jak to celé zvládnou. (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová; 2010)

3.1. Rizika a přínosy příbuzenské pěstounské péče

V odborné i laické společnosti je stálá neshoda v otázce, zdali je pěstounská péče pro dítě potenciálně škodlivá nebo prospěšná. Zastánci příbuzenské pěstounské péče tvrdí, že příbuzenská péče umožňuje bezpečnou vazbu mezi dítětem a pěstounem, snižuje trauma dítěte, které nastává v případě, kdy dítě vstupuje do péče cizí osoby, posiluje pocit identity a sebeúcty, která pramení z poznání jejich rodinné historie a kultury. Posiluje v rodině víru ve vlastní rodinné příslušníky, jako zdroje podpory a opory. Na druhé straně kritici příbuzenské pěstounské péče poukazují na nízkou

kvalitu poskytované péče ze strany příbuzných a neochotu spolupracovat s podpůrnými organizacemi. Z této neochoty nechat si pomoc není možné zabránit problematice opakujících se špatných vzorců výchovy v případě přímé linie pěstoun prarodič – rodič-dítě. Další faktory, které mohou negativně vstupovat do péče o dítě, v případě pečujících prarodičů, nejčastěji bývají: zdravotní komplikace, snížená psychická odolnost, nízký finanční příjem. Z empirických výzkumů však vyplývá, že pozitivní vlivy příbuzenské pěstounské péče výrazně převažují nad těmi negativními. (Gibbs, Müller; 2010)

3.2. Dítě v příbuzenské pěstounské péči

Příbuzenská pěstounská péče je často podporována i proto, že dochází kontinuálně k pokračování v navozených vztazích dítěte s nově pečující osobou, když rodiče tuto funkci zastat nemohou. Oba, dítě i příbuzný pěstoun, prožívají nově vzniklou situaci, každý však jinak. Dítě musí přijmout rozhodnutí o nové pečující osobě a adaptovat se na ni, kromě ztráty rodiče se musí vyrovnat s mnoha dalšími zvraty ve svém životě, jako je například změna bydliště a školy, ztráta osobních věcí či kamarádů. Dítě může reagovat několika způsoby: povinný vděk, zmatenost, pocítění úlevy či naopak pocity viny a strachu nebo pocit ztráty a truchlení. (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová, 2010)

3.2.1. Vytváření identity dítěte v příbuzenské pěstounské péči

Členství v rodině usnadňuje tvorbu vztahů, které jsou důležitým stavebním kamenem pro růst dítěte v stabilní, milující a důvěřivou dospělou osobu. Práce s odpovědí na otázky „kdo jsem?“ a „ odkud pocházím?“ je hlavní součástí formování identity, a tento proces vychází z velké části z každodenního života v rodinných a komunitních vztazích a jejich souvislostí. V případě, kdy se rodiče o své dítě starat nemohou, je nejlepší volbou hledat člověka, který je s ohledem k rodinné příslušnosti a identity, v rámci rozšířené rodinné sítě dítěti nejbližší a může mu poskytnout bezpečí. Znalost rodiny dítěti umožňuje jednodušší přechod do péče (Messing, 2006). Tato zkušenost mezi příbuzenskou pěstounskou péčí a pěstounskou péčí byla dobře vyjádřena desetiletou dívkou, která prošla několika pěstounskými péčemi, než se dostala do péče k příbuzným. Tato dívka řekla: „*Jsem se svou rodinou, já znám je a oni*

znají mě“. Dalším důležitým prvkem pro utváření identity dítěte je kontinuita rodinné kultury, na kterou poukazuje mnoho studií. (Gibbs, Müller; 2010)

3.2.2. Vztahy mezi biologickými dětmi a dětmi přijatými do příbuzenské péče

Komplikované vztahy s ostatními dětmi

V okamžiku, kdy do rodiny přijde nové dítě, je jasné, že se zákonitě svět biologického dítěte v rodině změní. Některé děti žárlí, když do rodiny přijdou jejich příbuzní, jelikož pozornost rodičů se roztříští a zbude míň na ně samotné. Problém je zejména v případě, kdy nově příchozí dítě vyžaduje hodně pozornosti ze strany pěstounů či sdílí s biologickým dítětem pokoj a ten se tak musí dělit o svůj majetek. Těžce biologické děti nesou, když jsou rodiče k přijatým dětem shovívavější a mírnější v nárocích a požadavcích na ně, což je přirozená reakce dospělého na dítě, které si prošlo těžkým obdobím se svým biologickým rodičem a musí se srovnávat s nově vzniklou situací. Další oblast, ve které biologické děti pocítují změnu, je finanční situace, která se s dalším dítětem přirozeně zhorší, takže se stává, že biologické děti mají například menší kapesné. Děti, které mají závažné problémy v chování, mohou mít zejména negativní vliv na ostatní děti v rodině. Často jsou tyto problémy v chování řešeny a posléze i vyřešeny, ale někdy se bohužel problematické chování dítěte neřeší. Pro ilustraci může posloužit případ 12 let starého chlapce Charlieho, který žil v pokoji se svým o šest let starším bratrancem, který byl slovně agresivní a záškolák, Charlie začal jeho chování napodobovat. Klíčová je reflexe pěstounů, kteří před těmito situacemi nezavírají oči, ale chtějí je řešit. Zároveň je důležitá spolupráce se sociálním pracovníkem, který chodí pravidelně do rodiny na kontrolu. (Farmer, Moyers; 2008)

Dobré vztahy s ostatními dětmi

Naštěstí, vztahy mezi dětmi jsou často dobré. Je možné pozorovat, že někdy jsou starší děti rády, když do jejich rodiny přijde mladší příbuzný, o kterého se mohou starat. Tito starší děti se stávají pozitivními vzory pro umístěné děti, mají na ně „uklidňující“ vliv, pomáhají jim s aklimatizováním se v nové škole a zároveň jsou

dobrymi obranci ditete, kdyz je ohrozeno šikanou. Zvláště dobré vztahy jsou často viděny mezi dětmi vrstevníky. (Farmer, Moyers; 2008)

3.2.3. Stigma dítěte v příbuzenské pěstounské péči

V roce 2012 se ve Velké Británii uskutečnil výzkum, který mapoval spokojenost dětí v příbuzenské pěstounské péči (Elaine Farmer, Julie Selwyn a Sarah Meakings, 2012). Výzkum probíhal uskutečněním rozhovorů s 80 dětmi ve věku 8 až 18 let, výsledky ukázaly, že většina dětí byla spokojená s jejich příbuzným pečovatelem, ale třetina z dotazovaných zažila z důvodu, že nežila se svými vlastními rodiči, posmívání vrstevníků. Některé děti byly dokonce šikanovány. Většina z těchto dětí žila se staršími prarodiči (mnoho z nich bylo ve špatném zdravotním stavu), značný počet dětí vyjádřil strach o svou budoucnost – strach ze smrti pěstouna. U dětí těchto pěstounů byla vyzorována větší náchylnost k úzkostným stavům a depresím, děti o své životní situaci nemluvily s ostatními. Předchozí výzkumy, které ve Velké Británii proběhly (Broad et al. 2001; Messing, 2006) ukázaly, že příbuzenská pěstounská péče je dětmi vnímána méně stigmatizující než klasická pěstounská péče, ale přesto 36 % dětí, které byly vychovávány příbuznými či rodinnými přáteli, přiznalo, že poslouchaly ve škole či v průběhu mimoškolních aktivit zraňující urážky. Nejčastěji byly výsměchu ostatních dětí vystaveny ty děti, které byly svým rodičům odebrány z důvodu výkonu trestu ve vězení, užívání drog či zapojení do prostituce. Nedávný výzkum (The Children's Society 2012) zdůraznil, že děti, které jsou týrané, zneužívané či zanedbávané, poté děti, které jsou ze sociálně slabých rodin či ze sociálně vyloučených lokalit, ale i děti, které nemají oblečení dle nejmodernějších trendů, jsou ve skupině s několikanásobně vyšším rizikem odmítnutí či nepřijetí ostatních dětí. Další otázka, na kterou se výzkumní pracovníci dětí ptali, byla, jak vysvětlily svým kamarádům, proč žijí u příbuzných. Při odpovídání dětí bylo možno pozorovat, jak opatrně reagovaly na tuto potenciálně stigmatizující otázku. Na otázku neodpovědělo 2 % dětí, 24 % dětí svým kamarádům nepodalo žádné vysvětlení, 60 % dětí uvedlo, že situaci vysvětlily jen svým nejbližším přátelům a 14 % dětí nemá problém o své rodinné situaci otevřeně mluvit s kýmkoliv. Otevřenost mluvit před vrstevníky o důvodu, proč žijí s příbuznými, byla především u dětí, kterým rodiče zemřeli, ochota mluvit o tomto důvodu byla u 92 % z dotázaných dětí. Pochopitelně úmrtí rodiče nese mnohem menší stigma než typy problémů, kvůli kterým rodič své dítě opouští nebo mu je odebráno. Naopak děti,

jejichž rodiče byli uživatelé drog, či byli ve vězení, se o důvodu, proč s rodiči nežijí, nevyjadřovaly až na výjimky vůbec. (Farmer, Selwyn, Meakings, 2013)

3.2.4. Příslušnost k příbuzenské rodině

Ve stejném výzkumu (Farmer, Selwyn, Meakings), byla zkoumána příslušnost k příbuzenské rodině. Dětem byla položena otevřená otázka „Jaké je pro vás žít s příbuzným? Dvě děti odpověděly, že jsou velmi nešťastné a přály by si žít se svými rodiči. Většina dětí, a to 97% odpověděla, že jsou s možností žít s příbuzným pěstounem spokojení, několik málo dětí odpovídalo v krátkosti „*je mi to jedno*“ nebo „*je to v klidu*“, v těchto případech se jednalo o děti, které byly od svých rodičů odebrány z důvodu domácího násilí nebo z důvodu závislosti u rodiče. Z rozhovoru vyplývá, že valná většina dětí je ráda v péči příbuzného, na otázku, zda si myslí, že za pět let budou stále chtít žít s příbuzným pěstounem, 58% dětí odpovědělo, že ano. Teenageři raději volili odpověď, že se do pěti let přestěhují. Na otázku pro všech 80 respondentů, kde by si teď přáli žít, jich 73 % odpovědělo, že u příbuzných pěstounů jak bydlí teď, 13% s rodiči, 11% jinde a 3% by chtěli žít samostatně nebo neodpověděli.

3.3. Příbuzní v roli náhradního rodiče

3.3.1. Prarodič pěstounem

„V případě pěstouna prarodiče, je situace taková, že prarodič vidí ve svém vnukovi či vnučce pokračování svého rodu a jsou samozřejmě silně motivováni k jejich řádné výchově. Vracejí se s dítětem do svého dětství, i když je prožívali v jiné době, vkládají do něj naděje, které oni sami ani jejich děti nedokázali naplnit“ (Matějček, 1999, str. 50) Nebezpečí častěji hrozí v přemíře lásky než v jejím nedostatku. Citový vztah k dítěti u prarodičů bývá velmi často ovlivněn různými psychickými stavy, které ke stáří často patří, jako je například zvýšená úzkostnost, úbytek sil, snížená adaptabilita na změny, ale i horší orientace v současných trendech například v oblasti moderních technologií, které do dnešního dětského života neodmyslitelně patří. V praxi se odborníci často

setkávají s tím, že příbuzní pěstouni a obzvláště prarodiče málo vyhledávají odbornou pomoc a v případě, že je jim nabídnuta, tak ji odmítají. Příčin takového jednání je několik. Prarodič pěstoun věří, že když zvládl vychovat své děti, zvládne vychovat vnuka či vnučku. Velkou roli v této situaci hraje i skutečnost rodinné pospolitosti a sounáležitosti, která je příznivá pro adaptaci dítěte na nově vzniklou situaci, ale také je to důvod, proč prarodiče pěstouni bývají méně připraveni přijmout pomoc a radu od někoho zvenčí, ať už od odborníka (psycholog, sociální pracovník...) nebo třeba od svépomocné skupiny. (Matějček, 1999)

3.3.2. Motivace příbuzného stát se pěstounem

V roce 2008 byla na Univerzitě Illinois v Chicagu (Gleeson, Wesley, Ellis, Seryak, Talley, Robinson, 2008) uskutečněna studie, která se kromě jiného zaměřila na motivaci příbuzného stát se pěstounem. Do výzkumu bylo zapojeno 207 pěstounů - příbuzných. Dle odpovědí pěstounů výzkumníci pojmenovali pět nejčastějších motivací příbuzných pěstounů, a to: přání aby dítě zůstalo s rodinou a nevyrostalo v klasické pěstounské péči; potřeba jistoty, že je dítě v bezpečí; smysl pro povinnost; láska a náboženské důvody. V případě přání, aby dítě zůstalo v rodině a, tím se nedostalo do klasické pěstounské péče, byla u příbuzných pěstounů zaznamenána velká ambivalence. Jeden z dotazovaných odpověděl: *„Moje matka má problém s drogami a nikdy nebyla schopna se dostatečně postarat o mého bratra. Vzal jsem si ho do pěstounské péče, aby se nedostal do péče k cizím lidem, ale té zodpovědnosti se bojím“*. Respondenti s touto motivací odpovídali, že touha po tom, aby se nedostal příbuzný do klasické pěstounské péče, byla silnější, než strach, že se o něj nezvládnou postarat. Řada pečujících osob uvedla, že byla motivována potřebou chránit dítě před škodami, které napáchal biologické rodič. Během jednoho obzvláště dlouhého rozhovoru, pěstoun sdělil příběh, který jasně prokázal motivaci pro péči o vnučku. Tento malý chlapec se dostal do pěstounské péče ve třech letech, s velkým vývojovým zpožděním. Téměř celá péče byla placena z financí prarodiče. Tento prarodič opakovaně vyjádřil svůj strach z toho, že by se chlapec mohl cítit opuštěný. Další prarodič se zapojil do pěstounství, protože chtěl chránit svou vnučku před negativními vlivy její matky a, tím mít pod kontrolou, že je dívka v pořádku. Biologická matka byla prostitutka a dítě bylo přítomno u několika sexuálních styků s jejími klienty. U dalších pěstounů se odhalila motivace povinnosti postarat se o rodinu. Časté vysvětlení bylo velmi jednoduché *„Jsem její babička, no*

a ona je moje vnučka, takže je to jasné.“ Jeden z pečovatelů vyprávěl příběh, kdy se jeho sestra často starala a hlídala biologické děti pěstouna, když zemřela, tento pěstoun pojal situaci jako jasný úkol - postarat se o její děti. Jak výzkumní pracovníci pozorovali pěstouny, u některých z nich byl jasný motiv láska k dítěti. Několik pěstounů tuto motivaci jako lásku přímo pojmenovalo. Jiný z pěstounů odpověděl: *„Matka mých neteří je drogově závislá a já je mám velmi rád, proto bylo jasné, že si je budu chtít vzít do péče“*. U některých pěstounů byly důvody náboženské. Jedna z pěstounek vysvětlila svou motivaci takto: *„Svou nechut' k péči o děti, jsem překonala ve chvíli, kdy ke mně přišel Pán a řekl mi, že je to můj úkol“* Další pěstoun uvedl, že si vzal neteř do péče, jelikož je to dle pravidel Boha, i přes to, že ho toto rozhodnutí stálo manželství – jeho manželka neměla ráda biologické rodiče neteře a rozvedla se s ním.

3.4. Biologický rodič dítěte

V následující podkapitole se budu věnovat situacím v rodinách s přijatým dítětem, které vznikají, když dojde na téma „biologický rodič“. Toto téma je citlivé ve všech formách náhradní rodinné péče nevyjímaje příbuzenskou pěstounskou péči. Specifikem příbuzenské pěstounské péče je vztah (příbuzenský, ale i citový) mezi pěstounem a biologickým rodičem dítěte. Nejedná se tedy jen o problematiku kontaktu dítěte s rodičem, ale i o kontakt pěstouna s rodičem. Příbuzný pěstoun se situací, díky které se rodič o své dítě nemůže starat, trápí taky, v čemž tkví rozdíl mezi příbuzenskou a klasickou pěstounskou péčí. Běžní pěstouni řeší kontakt rodiče s dítětem dle připravenosti a aktuální situace dítěte. Pěstouni neznají rodiče dítěte, a proto je pro ně jednodušší setkání uskutečnit nebo mu zabránit, pokud by mohlo být proti prospěchu dítěte. Kdežto u příbuzných pěstounů je situace jiná. Sami mají s rodičem dítěte vztah, společnou historii a zážitky. Také není neobvyklé, že příbuzný pěstoun má k rodiči dítěte negativní postoj. Příbuzného pěstouna se kontakt s rodičem dotýká stejně, jako se dotýká dítěte, a proto je velmi důležité, aby pěstoun pracoval jak s pocity dítěte, tak i s pocity vlastními. (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová, 2010)

3.4.1. Mluvení s dítětem o rodiči

Rodinná historie je v dítěti hluboce zakořeněna a pro příbuzného může být dost náročné se k prožívání dítěte dostat. Příbuzný může mít v hlavě spousty fantazií ohledně toho, jak dítě o svém rodiči přemýšlí a jestli vůbec. Téma je citlivé pro obě strany, příbuzný má o dítě strach a dítě přemýšlí nad tím, jestli se ptát může a zdali tím příbuznému neublíží. Téma strachu je v tomto problému zásadní emoce, kterou můžeme rozdělit na tři typy:

- Strach pěstouna příbuzného dítě nezranit
- Strach pěstouna příbuzného, aby nezranil sám sebe
- Strach dítěte, aby nezranilo svého pečujícího příbuzného

Strach pěstouna příbuzného dítě nezranit

Příbuzný pěstoun má strach, aby povídání o jeho rodičích dítě nezranilo, a to ať z důvodu, že se dítěti po rodičích stýská, nebo z toho důvodu, že mu bylo rodiči v minulosti ubližováno, a to jsou jedny z příčin, proč téma „rodič“ bývá v příbuzenských pěstounských rodinách tabu. Pokud v minulosti došlo v rozhovoru s dítětem na téma „máma“ nebo „táta“ a dítě povídání emočně rozhodilo, je jasné, že pro pěstouna bude mnohem náročnější se do otevírání tématu „rodič“ pouštět znova. Odborníci pro práci s tímhle „strašákem“ doporučují dvě publikace: „Kniha života“ a „Moje album“, ve kterých pomocí otázek pomáhají dítěti procházet si a ukotvovat svou minulost a zároveň pracovat se současným životem v péči u příbuzného.

Strach pěstouna příbuzného aby nezranil sám sebe

Valná většina příbuzných pěstounů má k rodiči dítěte vztah nejen příbuzenský, ale i citový. Emoce, které se u pečujících příbuzných objevují, mohou být jak pozitivní, tak ale i negativní nebo pěstoun cítí vztek i lásku zároveň, což je v takovéto situaci naprosto přirozené. Proto se může rozhodnout pro naprosté tabuizování rodiče, aby tím ochránil sám sebe. Dítě netuší, co prožíváte, a tím pěstoun zabraňuje tomu, aby spolu sdíleli podobné emoce, které má dítě pravděpodobně taky. Je přirozené, že pěstoun nechce o rodiči dítěte mluvit, pokud je pro něj jeho odchod bolestivý, ale v procesu vyrovnávání se se ztrátou je zapotřebí se po uplynutí šoku a potřebného času pro první emoce přesunout do další fáze, kdy pěstoun o rodiči postupně začíná hovořit. Pro dítě i

pěstouna je úlevné, když se téma postupně odtabuizuje a stane se přirozenou součástí jejich života.

Strach dítěte, aby nezranilo svého pečujícího příbuzného

Děti bývají všímavé, a proto jim obvykle neunikne, když se jejich pěstoun necítí dobře. Snadno vypořádají, že v okamžik, kdy dojde na téma biologického rodiče, pěstoun znervózní, změní své chování či se snaží téma rychle ukončit. Dítě si je vědomo toho, že i pěstoun má k jeho rodiči citový vztah, a proto se bojí o něm mluvit, aby pěstouna neranilo. Na druhou stranu, to může být prostor pro dětskou manipulaci. Dítě ví, že je téma rodič pro pěstouna citlivé téma, a tak ho používá ve svůj prospěch, například „Máma by mi tohle dovolila/koupila/nezakázala“ apod. Co dělat v případě, že dítě o rodičích nemluví? Nejlepší je se ho zeptat. Je v rukách pěstouna vytvořit důvěrné a bezpečné místo a dát dítěti možnost a prostor sdělit, proč o rodičích nemluví. Možná se dítě právě obává reakce pěstouna nebo o rodičích mluvit nechce, jelikož chce na rodiče zapomenout, nebo by o nich mluvilo rádo, ale neví jak. (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová, 2010)

3.4.2. Kontakt dítěte s rodičem

V případech příbuzenské pěstounské péče se vyskytuje několik situací, kdy se rodič chce setkat se svým dítětem. Při rozdělení budu vycházet ze zkušeností občanského sdružení Rozum a cit.

- Rodič před mnoha lety odešel/zemřel a nikdy se nevrátil. Ke kontaktu tedy nedochází.
- Rodič dítě navštěvuje nepravidelně a vždy po něm zbude citová spoušť.
- Rodič před mnoha lety odešel, nikdy se dítěti neozval a najednou se s ním chce vidět.
- Rodič před mnoha lety odešel, nikdy se dítěti neozval a dítě pěstouna požádá o vyhledání informací o něm a přeje si setkat se s ním.
- Rodič je ve vězení

Rodič před mnoha lety odešel/zemřel a nikdy se nevrátil. Ke kontaktu tedy nedochází.

V případě, kdy rodič odešel či zemřel a kontakt dítěte s rodičem není možný, odborníci doporučují pěstounům, aby o rodiči s dítětem mluvili, sdíleli kladné vzpomínky na něj a případně se společně s rodičem rituálně rozloučili (např. zapálit rodiči svíčku na místě, které má dítě s ním spojené, napsat rodiči dopis a poslat ho po řece apod.). (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová, 2010)

Rodič dítě navštěvuje nepravidelně a vždy po něm zbude citová spoušť

Situace, kdy rodič dítě navštěvuje nepravidelně, je pro dítě, ale i pro příbuzného pěstouna, často emočně velmi náročná. Z praxe občanského sdružení Rozum a cit k těmto situacím dochází nejčastěji tak, že se rodič neočekávaně objeví u příbuzných vychovávajících jeho dítě či děti, kteří mu nedokážou odepřít pomoc, i přes negativní postoj k němu mají soucit a pochopení pro mizernou situaci, v které se nachází. Rodič se nějakou dobu neozývá, žije svůj život, občas napíše dětem sms typu: „*miluju vas, babickavas ukradla, az budu mit byt, vsechny si vas odvezu, slibuju.*“ Někdy o tom děti své prarodiče informují a oni to pak řeší, někdy ne a děti se skrytě trápí. Pak občas rodič přijede, vyčte příbuzným, že mu děti ukradli, hádají se a děti tomu přihlížejí. Někdy je na tom rodič zle (drogy, psychiatrická diagnóza) a prarodič se mu snaží pomoci – zaplatí za něj dluh, sežene léky, vyhledá odbornou pomoc, nechá ho pár dní doma přespat. Děti jsou pak s rodičem v kontaktu. Po jeho odchodu bývají zklamané, rozrušené, s ambivalentními pocity jak k prarodiči, tak k rodiči. Občas utečou z domova. Někdy se děti nevyznají, kdo je kdo – kdo je máma, kdo babička. Taková situace se samozřejmě netýká jenom prarodičů ale i tet, strýců, sourozenců. (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová; 2010) Co v takových situacích dělat? Je nezbytně nutné, aby si rodina nastavila pravidla. Prarodič pěstoun je ten, kdo zodpovídá za výchovu, a i když je to složité, je na něm, aby stanovil pravidla pro styk rodiče a dítěte. V případě, že rodič pravidla nerespektuje nebo je domluva s ním na tolik komplikovaná, že není možné k ní dojít, má příbuzný pěstoun možnost obrátit se na sociální pracovníci, která má ze své pozice možnost přimět rodiče pravidla dodržovat. Nejdůležitější při styku rodiče s dítětem je pozorovat, jak na to reaguje samotné dítě, jak se při styku a po styku s rodičem cítí. Může být rozrušené nebo nervózní, což ještě nemusí znamenat, že styku s rodičem by měli příbuzní pěstouni zamezit, ale jen být trpělivý, než si všichni na setkávání zvyknou. (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová, 2010).

Rodič před mnoha lety odešel, nikdy se dítěti neozval a najednou se s ním chce vidět.

Tato situace je pro příbuzného pěstouna i dítě velkým šokem a překvapením. Samozřejmě vyvolá na obou stranách nespočet otázek a emocí. Je přirozené, že pěstoun může pocítit celou paletu pocitů, jako například vztek, ale i odpuštění, nespravedlivost, vina, úleva či radost. Proto vše je důležité, aby si pěstoun vzal dostatek času na promyšlení situace a domluvil se s rodičem přesně na tom, jak setkání bude vypadat, a zjistil, co je motivací rodiče pro to dítě znovu vidět. Jakmile se pěstoun rozhodne pro uskutečnění setkání, je nutné myslet na několik věcí. V průběhu období, kdy pěstoun zpracovává skutečnost, že se rodič znovu chce setkat s dítětem, je potřeba zjistit, zdali rodič o setkání skutečně stojí. V případě, že připravíte dítě na setkání s rodičem a ten si setkání rozmyslí, bude tato situace pro dítě velmi bolestivá, zažije tzv. „druhé odmítnutí“, což je pro dítě velmi retraumatizující zážitek. Jedna z možností jak taky postupovat, a dle mého názoru se jedná o nezbytnost, je kontaktovat sociální pracovníci a informovat ji o blížícím se setkání dítěte s rodičem. Sociální pracovníce v budoucnosti může figurovat jako klíčová osoba v nastavování pravidel pro následné setkávání rodiče s dítětem. V případě, že se dítě na setkání s rodičem necítí, není vhodné setkání organizovat. Je možné, že dítě potřebuje více času na srovnání se s touto skutečností, také může mít velké obavy a strach, stále v něm mohou být zakořeněny negativní vzpomínky a zážitky s rodičem. Je na pěstounovi, aby o tom s dítětem mluvil a do setkání ho netlačil. Rodiče může pěstoun kontaktovat či se s ním sejít sám bez přítomnosti dítěte, podat mu o dítěti informace, ukázat fotografie apod. Jedna z doporučené možnosti, jak pracovat s nově vzniklou situací, je vyhledat odbornou pomoc, a to jak už jsem se zmiňovala pomoc a podporu sociální pracovníce, ale je i další možnost odborné péče, a tou je péče psychologa. Nejvíce se nabízí varianta poradny pro mezilidské vztahy, manželství a rodinu, kde pěstoun společně s dítětem může tuto nově vzniklou situaci přijmout a případně se připravovat na setkání s rodičem. Při setkání dítěte s rodičem je dobré uskutečnit toto setkání na neutrální půdě, a to nejlépe za přítomnosti facilitátora, tedy nestranné osoby. To je člověk, který v rodině nezaujímá žádnou roli, setkání vede, má právo korigovat směr rozhovoru a blokovat nevhodné chování či nepříjemné rozhovory. Po setkání přichází okamžik, kdy se dítě, rodič, ale i pěstoun musí rozhodnout, jestli se chtějí scházet i nadále. Je třeba stanovit pevná pravidla pro další styk rodiče s dítětem. Sociální pracovníce stanoví

pravidla pro další setkávání a dále by měla vědět o všech krocích, které pěstoun a rodič podniknout v budoucnosti. (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová, 2010).

Rodič před mnoha lety odešel, nikdy se dítěti neozval a dítě pěstouna požádá o vyhledání informací o něm a přeje si setkat se s ním.

Postup, jak pracovat s touto situací, je velmi podobný té předchozí. Rozdíl je jen v začátku, kdy dítě začne mít o rodiče zájem. Vypátrat biologického rodiče může být někdy téměř detektivní činnost. Možnosti jsou spolupracovat se sociální pracovníci, která o rodiči vyhledat nějaké záznamy (např. v situaci, kdy má biologický rodič novou rodinu, zanedbává péči dalších dětí atd.), případně je možnost oslovit policii. Ve chvíli, kdy se příbuzným pěstounům podaří rodiče najít, jsou dvě varianty, rodič se chce nebo nechce s dítětem setkat. V případě, že se rodič nemá zájem se s dítětem setkat, je vhodné, aby pěstoun dítěti šetrně tuto skutečnost sdělil a byl připraven mu pomoci se s tím vyrovnat. (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová, 2010).

Rodič je ve vězení.

Pro mnoho příbuzných pěstounů je náročné se rozhodnout, zdali o tom, že je rodič ve výkonu trestu dítěti říct, nebo ne. Čím je dítě starší, tím je „jednodušší“ mu tuto skutečnost sdělit, někdy starší dítě samo ví, jaká realita je. Horší sdělení o výkonu trestu rodiče je u malých dětí, kdy má pěstoun dilema, jestli už dítě připraveno pravdu přijmout, zároveň by však rád dítěti zprostředkoval setkání s rodičem. V mnohých případech neexistuje souvislost mezi trestem rodiče a jeho vztahem s dítětem. Rodič dítě navštěvuje, ale z důvodu asociálního způsobu života (užívání drog, krádeže, alkohol apod.) o dítě pečovat nemůže, a když je za své činy potrestán odnětím svobody, je pro dítě velmi matoucí, že už jej nenavštěvuje a může se stát, že se začne obviňovat, že není dostatečně dobré. V tuto chvíli je žádoucí dítěti říct, že je rodič ve vězení, šetrně a přiměřeně jeho věku. Je potřeba, aby návštěva rodiče s dítětem ve vězení byla dostatečně připravena, doporučuje se, aby před setkáním se rodič sešel s vězeňským psychologem, kromě jiného mu může být nápomocen třeba s tím, jak sdělit dítěti, proč je ve vězení. Dítě by mělo být dostatečně informováno o tom, jak to ve vězení vypadá a jak bude povídání s rodičem probíhat, aby pro něj prostředí a styk s rodičem byl co nejméně náročný či nepříjemný. (Hrdinová, Krupičková, Hanušová, Štětková, Petranová, 2010).

3.4.3. Návrat dítěte k rodiči

V tématu „Návrat dítěte k rodiči“ budu vycházet ze studie, kterou uskutečnily Elaine Farmer Elaine a Sue Moyers v roce 2008 ve Velké Británii, studie se zúčastnilo 270 dětí umístěných v příbuzenské pěstounské péči. Ve většině případů příbuzní pěstouni byli vynikající pečovatelé. Soubor obsahoval mnoho dětí, které velmi rychle prosperovaly po umístění do péče k příbuznému, i přes to, že před tím vyrůstaly ve velmi špatných podmínkách. Ve třech umístěních byla péče relativně krátkodobá, děti se ke svým rodičům vrátily v rozmezí šesti až sedmnácti měsíců. Ve dvou případech péče pomalu šla k ukončení. Jeden z těch případů se pod vlivem rodinných tlaků babička pěstounka rozhodla po stabilizování matčiny situace žít spolu s matkou i vnukem, po nějaké době si matka vzala dítě plně do péče. Ve druhém případě si matka vzala dítě zpět do péče po tom, co skončila s léčbou drogové závislosti. Z celkového vzorku se vrátilo zpět k rodičům jen 6% dětí z celkového souboru. Ze studie vyplývá, že umístění do příbuzenské pěstounské péče bylo častěji vedeno k dlouhodobému umístění.

3.5. Sociální pracovník v příbuzenské pěstounské péči

Ve slovníku sociální práce je sociální pracovník definován jako „pracovník, který vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy, poskytuje sociální poradenství, krizovou pomoc, sociální rehabilitaci a provádí analyticko - koncepční a depistážní činnost“. (Matoušek, s. 272, 2008) V § 109 předpisu č. 108/2006 Sb. Zákona o sociálních službách se dále píše, že „ Sociální pracovník poskytuje odborné činnosti v zařízeních služby sociální prevence, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb.“

„Při návštěvě v rodině sociální pracovník sleduje dítě v domácím prostředí, kde se dítě projevuje spontánně a přirozeně. Pozoruje interakce jednotlivých členů rodiny a chod domácnosti, jak se rodiče (pěstouni, osvojitelé) zapojují do péče o děti, kdo z nich je důslednější, jak jsou vymezeny hranice. Sleduje reakci dítěte na zájem či nezájem náhradních rodičů a jak rychle a s jakou intenzitou k nim přilnulo“ (Zbyněk, Novák; 2008, str. 144). „Návštěvy mohou být opakované, ohlášené a také neohlášené, protože tak je možné nejspolehlivěji zjistit skutečné poměry v rodině. Předem avizované návštěvy mohou podávat zkreslený obraz. Vždy se přihlíží k důvodům

a okolnostem návštěvy. Pěstounská péče je sledována podle zákona o rodině také soudem, který však zpravidla požádá OSPOD o provedení šetření a podání zprávy.“ (Novotná, 2010)

Odborníci v praxi v příbuzenské pěstounské péči zdůrazňují potřebu systémové dovednosti, a to jak v rámci hodnocení dítěte a tak i v terapeutické práci s využitím modelů z různých oborů systémové léčby; například Whitley (1999) používá přístup zaměřený na řešení rozhovorem, Jackson (1999) přístup strukturální terapie, zatímco O'Reilly a Morrison (1993) se zaměřují na rodičovské vzdělávání a mezigenerační terapii. Strukturální model je také používán Bartramem (1996), který v rodinném systému objasňuje hranice mezi prarodiči, jejich dětmi a vnoučaty, a to proto, aby se zabránilo situacím, kdy je dítě vtaženo do konfliktů mezi dospělými. Multidisciplinární týmový přístup by měl být používán jako poskytování péče kombinací sociální práce, právních a terapeutických služeb. Terapeut popisuje svůj přístup jako eklektický mix „různé rodinné terapie, modelů a přístupů (tj. strukturální, kontextuální, strategické), kdy řeší mezigenerační rozdíly a kulturní rodinnou dynamiku“. Literatura o systémové praxi v příbuzenské péči obecně podporuje otevřenou komunikaci, respekt a jasnost rolí v síti lidí, kteří se podílí na péči dítěte v příbuzenské pěstounské péči. V souvislosti vztahů v rodině v příbuzenské péči je úkolem sociálního pracovníka podporovat fungující systémy a správné vzorce výchovy. V praxi se osvědčuje vyzdvihnout, co je ve výchově správné, a to společně posilovat, než poukazovat jen na chyby. Dalším úkolem sociálního pracovníka je podporovat a pomáhat rozvíjet vztah mezi dítětem a příbuzným pěstounem. (Ziminski, 2007)

3.5.1. Individuální case management v příbuzenské pěstounské péči

Příbuzenská pěstounská péče se stává stále více využívanou možností pro děti, které potřebují umístění mimo svou nukleární rodinu. Sociální pracovníci, kteří se zabývají náhradní rodinnou výchovou, by měli být vyškoleni ve strategiích a technikách, které napomáhají rozvoji vztahů v rámci širšího rodinného systému a zároveň by měli dítě podporovat a pomoci mu se zorientovat a „zabydlet“ v nové rodinné situaci. (Mills, Usher, 1996)

Individuální case management je metoda, kdy sociální pracovník vede případ svého klienta, ručí za kvalitu zvolených postupů, společně s klientem hledá nejvhodnější možnosti, například jaká další organizace nebo sociální služba do případu vstoupí. Fungující model case managementu, skládající se ze tří částí, lze sledovat ve Velké Británii. V prvním kroku sociální pracovník- case manager má za úkol ukotvit definici rodiny a vyjasnit role a odpovědnosti v současné podobě existujícího příbuzenského systému. Klíčem je identifikace a zapojení rodinného komunikátoru - člena rodiny, který ví, kdo je kdo v rodině, udržuje spojení, zná telefonní čísla a adresy a také rodinnou historii. On nebo ona pomáhá case manageru mapovat příbuzenský systém. Jakmile jsou informace o rodině ověřeny, je svolána rodinná skupinová konference, stanovují se problémy a rozhoduje se o tom, jak mohou ostatní příbuzní podporovat děti v rámci rodinného systému. Rodinný komunikátor a case manager se snaží přesvědčit velký počet rodinných příslušníků k účasti na této konferenci, včetně biologických rodičů, příbuzných z širší rodiny či blízkých rodinných přátel. Na této konferenci rodina hodnotí pečovatelské kapacity pěstouna jak pro dočasné, a tak i pro trvalé umístění. Rodina také vyvíjí plán, jak uspořádat rodinné prostředky na podporu pěstouna. Kritickou otázkou v kroku dva je: "Které sociální služby a podpory jsou nezbytné ke kvalitní příbuzenské péči?" Sebehodnocení pěstouna je důležitou součástí při rozhodování o trvalém umístění dítěte do péče. Sociální pracovník se přímo dotazuje, jaké druhy podpory pěstoun potřebuje. Tyto informace poté shromažďuje a individuálně s pěstounem vytváří plán. Podpora se nejčastěji týká oblasti financí, podpory péče o děti, podpory bydlení a odlehčující péče. Krok tři se zaměřuje na dítě a otázku jeho potřeb. Opět platí, že sebehodnocení je důležitou součástí tohoto kroku. Děti, které jsou starší, mohou hovořit o svém světě a o tom, co by chtěly. Dále jsou shromažďovány studijní výsledky, chování a zdravotní stav dítěte. U menších dětí se posuzuje vývoj do věku pěti let.(Mills, Usher, 1996)

4. Praktická část

Cílem bakalářské práce je zmapovat situaci příbuzenské pěstounské péče v Karlovarském kraji a to z pohledu sociálních pracovníků z jednotlivých orgánů sociálně právní ochrany dětí, kterých je v Karlovarském kraji sedm.

Dílčí cíle

DC 1: Zmapovat počet příbuzných pěstounských rodin v Karlovarském kraji a porovnat příbuzenskou pěstounskou péči s péčí pěstounskou z pohledu sociálních pracovníků OSPOD.

DC 2: Zmapovat adaptaci příbuzenských pěstounských rodin a ostatních subjektů činných v příbuzenské pěstounské péči na legislativní změny, které vstoupily v platnost 1. ledna 2013.

4.1. Výzkumné otázky

Vzhledem k tomu, že jsem zvolila kvalitativní typ výzkumu, hypotézu jsem nestanovila, vymezila jsem jen výzkumné otázky. Hypotézu stanovím v závěru bakalářské práce.

Výzkumné otázky k DC 1:

VO 1: Kolik máte v registru pěstounských rodin a kolik z celkového počtu je příbuzenská pěstounská péče?

VO 2: Jaké jsou odlišnosti v práci s pěstouny a s pěstouny - příbuznými?

VO 3: Je rozdíl v přístupu k odborné péči mezi pěstouny a pěstouny - příbuznými?

Výzkumné otázky k DC 2:

VO 1: Jak reagují / reagovali příbuzní pěstouni na novelu zákona z roku 2013?

VO 2: Chystáte nějaké změny v oblasti příbuzenské pěstounské péče?

VO 3: Chybí Vám v kraji nezisková organizace věnující se pěstounům?

4.2. Metodika výzkumu

Ve své bakalářské práci jsem pracovala se sedmi sociálními pracovníci OSPOD, které mají na starosti agendu náhradní rodinné péče.

4.2.1. Kvalitativní výzkum

Vzhledem k citlivosti tématu a velikosti zkoumaného souboru jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu. Jak sami popisují Švaříček a Šedová (2008) „Kvalitativní přístup v sociálních vědách vychází z toho, jak jsou různé pojmy a vztahy chápány aktéry sociální reality. Aktéři jsou odborníky na sociální situace, které prožívají, jsou naivními vědci. Cílem výzkumníka je porozumět situaci tak, jak jí rozumějí sami aktéři“.

4.2.2. Strukturovaný dotazník

Metodou výzkumu jsem zvolila strukturovaný dotazník. Původní plán byl polostrukturovaný rozhovor se sociálními pracovníci, ale ty bohužel na tuto možnost nereagovaly pozitivně. Jejich vytížení je tak vysoké, že nebylo v jejich možnostech se sejít osobně a proto jsme se domluvily na metodě dotazníku, pomocí komunikace přes e-mail. Díky pravidelnému spojení mezi mnou a sociálními pracovníci se podařila 100% návratnost dotazníku, tudíž šetření pokrylo situaci v celém kraji. Ve dvou případech jsem telefonicky kontaktovala dvě sociální pracovníce pro upřesnění jejich odpovědí, v jednom případě telefonicky kontaktovala jedna sociální pracovníce mě a doptala se na význam jedné z položených otázek. Při tvorbě dotazníku jsem čerpala informace z odborné literatury, důležitou zásadou bylo řazení otázek. „Pořadí otázek v dotazníku je úzce spojeno s jeho logickou strukturou. Důležité je, že se otázky uplatňují ve vzájemném kontextu. Každá otázka ovlivňuje nejen odpověď na sebe samu, ale i na otázky následující. Je potřeba na to pamatovat při řazení otázek, aby se otázky, respektive jejich odpovědi, dopředu neovlivňovaly. Je ale žádoucí, aby otázka usnadnila lépe pochopit smysl následujících otázek, aby ulehčila vzpomínání.“ (Kozel; 2006, str. 164)

Ve výzkumu jsem vycházela ze zakotvené teorie dle A. Strausse a J. Corbinové. Podstatou zakotvené teorie je, že je odhalena, vytvořena a prozatímně ověřena

systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Nezačíná se zde teorií, která by se ověřovala, ale začíná se zkoumanou. „Cílem výzkumu, který vychází ze strategie zakotvené teorie, je návrh teorie pro fenomény v určité situaci, na niž je zaměřena pozornost výzkumníka. Vznikající teorie je zakotvená v datech, získaných během studie. Pozornost se věnuje zvláště jednání a interakcím sledovaných jedinců a procesům v daném prostředí“. (Hendl; 2005, str. 125)

Sběr dat probíhal v období od poloviny února do konce března 2014.

Dbala jsem na zachování anonymity respondentů. Respondenti jsou v dalším textu uvedeni pod zkratkou SP - písmen velké abecedy, a čísla: sociální pracovníce 1 = SP 1.

4.3. Sociální pracovníce OSPOD – charakteristika souboru

Respondentky jsou v zastání funkce různě dlouho. Nejdéle v náhradní rodinné péči působí SP 4, která tuto funkci zastává již 15 let, nejkratší dobu v náhradní rodinné péči působí SP 7, a to půl roku. Vzdělání u SP je: tři SP mají vysokoškolské vzdělání, tři SP mají vyšší odborné vzdělání a jedna SP má vzdělání středoškolské.

5. Výsledky

V kapitole jsem zpracovala výpovědi sedmi respondentů, tedy sociálních pracovníků, ze všech OSPOD v Karlovarském kraji, kteří mají v náplni práce agendu náhradní rodinné péče a pracují s příbuzenskými pěstounskými rodinami. Všechny respondentky byly ženy. Na OSPOD v Karlovarském kraji pracují i muži, žádní z nich však nezastává funkci v agendě náhradní rodinné péče. Proto budu dále v práci používat pro respondenty jednotně ženský rod, sociální pracovnice.

Dílčí cíl 1

VO 1 : Kolik máte v registru pěstounských rodin a kolik z celkového počtu je příbuzenská pěstounská péče?

Prvním krokem bylo zmapování situace příbuzenské pěstounské péče v Karlovarském kraji, kdy jsem zjišťovala aktuální počet příbuzných pěstounů. Pro lepší přehlednost jsem zvolila tabulku, viz níže.

Tabulka č. 4: Celkový počet pěstounských rodin v Karlovarském kraji

OSPOD	Počet pěstounských rodin	Počet příbuzenských pěstounských rodin
1	72	46
2	81	64
3	23	19
4	120	110
5	6	4
6	45	38
7	15	10

(Zdroj: Vlastník výzkumu)

Počet pěstounských rodin je včetně příbuzenské pěstounské péče na přechodnou dobu. Celkový podíl příbuzenské pěstounské péče je po zaokrouhlení 80 %, což je více

než je celkový podíl v republice - podle statistik MPSV (Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2013) je celorepublikově příbuzenská pěstounská péče zastoupena přibližně 67%. Všechny respondetky se shodly na tom, že počet příbuzenské pěstounské péče stále přibývá.

VO 2: Jaké jsou odlišnosti v práci s pěstouny a s pěstouny - příbuznými?

V této otázce jsem mapovala, zdali sociální pracovníci přistupují jinak k rodinám v pěstounské péči, kde má dítě s pěstounem příbuzenský vztah, či je přístup stejný jako k rodinám klasických pěstounů.

SP se shodly na tom, že rozdíl v přístupu k pěstounům mají primárně stejný, ale rozdíl nastává v případě menších individuálních problémů, které s sebou příbuzenská pěstounská péče přináší. Odlišnosti příbuzenské pěstounské péče od klasického pěstounství lze popsat dle toho, jak během výzkumu několikrát SP srovnávaly příbuzenskou a pěstounskou péči z pohledu jejich výhod a nevýhod. Sociální pracovníce se shodly, že je příbuzenská pěstounská péče pozitivní a jsou rády, že tato možnost pro děti, které nemohou vyrůstat se svými rodiči, existuje. Vedle výhod příbuzenské pěstounské péče viděly i jejich nevýhody. Pro lepší orientaci jsem další text rozdělila na dvě části, a to nevýhody a výhody příbuzenské pěstounské péče z pohledů SP.

Nevýhody příbuzenské pěstounské péče

Z celkového počtu respondentů se 5 SP shodlo na tom, že příbuzní nevědí, jak přistupovat k otázce „rodič dítěte“. SP 2 reagovala: *„U příbuzenské péče se setkáváme s tím, že prarodiče s dětmi o rodičích nehovoří, děti neznají rodinnou minulost. Podobný problém pojmenovala i SP 7 „Setkáváme se s tím, že děti, které o svých rodičích nic nevědí, jsou často ty děti, které se z rodiny dostaly k příbuzným kvůli závislosti u rodiče. Příbuzní občas vysloví touhu o rodiči mluvit, ale mají strach na reakci dítěte. Třeba jedna naše pěstounka nechce o rodičích dítěte mluvit, jelikož jsou závislí na drogách“.* SP 6 hovořila o situaci, kdy se dítě s rodiči stýká, ale ti ho nemohou vychovávat, jelikož jejich bytová a finanční situace je velmi špatná. Dítě tápe v situaci, proč je u babičky. Nejnáročnější pro něj je vysvětlovat situaci ostatním dětem ve škole, protože tomu samo nerozumí. SP 1, dle mého názoru velmi výstižně, vyjádřila jedno z center problémů v příbuzenské pěstounské péči. *„Příbuzní si problémy řeší*

uvnitř své rodiny, některé rodiny jsou velmi uzavřené jakékoliv pomoci zvenčí, věří na svou vlastní sílu. Někdy se setkáváme s tím, že se pěstouni za rodiče dítěte stydí, a proto si taky nechtějí nechat pomoci. Situace se za poslední rok mění k lepšímu, jelikož mají příbuzní povinnosti dané ze zákona, a tak my, jako sociální pracovníci, máme větší možnost k nim proniknout a zprostředkovat jim odbornou péči“. SP 4 se také vyjádřila k problému, kdy je práce s prarodiči problematičtější. *„Ne všichni prarodiče dbají našich doporučení, odmítají spolupráci s psychologem, odmítají pod různými záminkami dát dítě do předškolního zařízení apod.“* V tomto případě SP 4 hovořila o rodinách romského etnika, kde je situace jednotlivými sociálními pracovníci o něco komplikovanější. Více se této problematice budu věnovat v jedné z následujících výzkumných otázek.

SP 5 také pojmenovávala situaci u romských příbuzných pěstounů *„U příbuzenské péče u romského etnika se setkáváme s tím, že prarodiče děti nevedou k využívání volnočasových aktivit, děti nechodí do zájmových kroužků, nejezdí na letní tábory, většinou sdělují, že se dětem nechce.“* Pouze SP 3 nemluvila o žádné nevýhodě v příbuzenské pěstounské péči.

Výhody příbuzenské pěstounské péče

Jak jsem psala v úvodu, všechny SP vidí v příbuzenské pěstounské péči pozitiva, byť je každá vidí v něčem jiném nebo formuluje jinak. Nejvíce sociálních pracovníků se shodlo na tom, že pozitivní na příbuzenské pěstounské péči je zachování dítěte v jeho rodině. Nejdůležitější z pohledu SP 1 je, že: *„Příbuzenská pěstounská péče je stabilnější, pravidlem je silné citové pouto zejména mezi pěstouny prarodiči a dětmi-vnoučaty“.* SP 2 dodala a doplnila: *„Mezi dětmi a prarodiči vytvořena vazba, znají se, nejsou vůči sobě cizí lidé. Prarodiče nejčastěji chtějí vždy pro svá vnoučata to nejlepší, mají je rádi“.* Z pohledu vazby mluvila i SP 5 *„...jedná se o biologickou rodinu dítěte, mají část společných genů, společnou historii“.* SP 6 hovořila o velkém pozitivu v tom, že se v případě příbuzenské pěstounské péče neodtrhávají sourozenci od sebe, což se v minulosti v případě dětských domovů stávalo, a pro děti to bylo velmi náročné a deprimující. *„Stává se nám, že je dítě z rodiny odebráno a je umístěno do dětského domova, mezitím se začne připravovat někdo z jeho příbuzných na péči o něj a později si zažádá o pěstounskou péči a dítě si vezme k sobě. To hodnotím velmi pozitivně, protože děti, které mají v širší rodině někoho schopného se o ně postarat, nezůstávají v ústavní výchově. Obzvláště u starších dětí je možnost, že si je někdo vezme do*

pěstounské péče, či si je dokonce osvojí, minimální“. Takto popsala svou zkušenost SP 3. SP 4 a SP 7 se k výhodám příbuzenské *pěstounské péče* nevyjádřily.

VO 3: Je rozdíl v přístupu k odborné péči mezi *pěstouny* a *pěstouny - příbuznými*?

V této výzkumné otázce se všechny SP shodly na tom, že rozdíly v práci mezi *pěstouny* a *pěstouny příbuznými* nedělají. Většina odpovědí v dotazníku zněla *„žádný rozdíl v přístupu není“*. Vzhledem ke stručnosti a jasnosti reakcí, je odpověď na tuto otázku tolik stručná.

Dílčí cíl 2

VO 1: Jak reagují / reagovali příbuzní pěstouni na novelu zákona z roku 2013?

Velkou změnu pro příbuzenskou *pěstounskou péči* přichystala novela o sociálně právní ochraně dětí. Před účinností této novely nebyli příbuzní *pěstouni* povinni zúčastňovat se vzdělávacích akcí, kontrola ze strany sociálních pracovníků byla mnohem menší, novela nově zvýšila povinnost přípravy z počtu 42 hodin na 48 hodin před převzetím dítěte do péče. V případě péče o 3 a více dětí nebo alespoň 1 dítě ve stupni závislosti II., III nebo IV – odměna náleží *pěstounům příbuzným* vždy. V ostatních případech odměna náleží pouze v případech hodných zvláštního zřetele, zejména s ohledem na sociální a majetkové poměry osoby pečující nebo osoby v evidenci a jejich rodiny, s přihlédnutím ke zdravotnímu stavu dítěte. Pro účely rozhodnutí o přiznání odměny je krajská pobočka Úřadu práce povinna si vyžádat vyjádření příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností (OSPOD dítěte). Nárok na ostatní dávky *pěstounské péče* mají *pěstouni – příbuzní* vždy. (§ 47j odst. 3)

Čtyři SP odpověděly, že *pěstouni* na změnu reagují vesměs negativně. SP 1 popisovala situaci jako různorodou *„Jak kteří pěstouni, někteří rádi spolupracují s organizací, se kterou uzavřeli dohodu o výkonu PP, někteří to stále odmítají, kritizují, odmítají docházet na povinné vzdělávání a jiné akce pořádané organizací.“* SP 2 a SP 3 se shodly na tom, že *„příbuzní pěstouni reagují špatně- převážně je pro ně zatěžující“*. Nevyhraněně se k situaci vyjádřila i SP 5 *„Změny přijali příbuzní vcelku pozitivně, některým se nelíbí povinnost vzdělávání, své zkušenosti s výchovou považují za*

dostatečné, nicméně změny respektují, vzdělávacích akcí se zúčastňují“. SP 7 zminila o jedné z nově nabízených služeb. *„Pěstouni využívají hojně jedné služby (hlavně starší prarodiče) a tou je doučování. Sami jsou už ze školního systému tak dlouho pryč, že se ve výuce neorientují a spousta věcí zapomněli, zároveň jim záleží na prospěchu dítěte, a proto je tahle služba natolik oblíbená“.* SP 4 mluvila o pochybách ve vzdělávání pěstounů *„Máme pěstounské rodiny, kde jsou děti u svých prarodičů i deset a více let, rodina je funkční a není s nimi žádný problém. Teď mají povinnost vzdělávání, které si myslím je u těchto pěstounů zbytečné“* SP 4 vyslovila přání o změně legislativy, kdy by se na tyto pěstouny pohlíželo individuálně s možností dobrovolné volby ve vzdělávání. Dle mého názoru ať už je situace pro příbuzné pěstouny jakkoliv zatěžující, snaží se na ní adaptovat a mnozí z nich změny vítají, i když ne všechny, najdou si dílčí pozitivní změny.

Přípravy na pěstounskou péči

Přípravy realizuje příspěvková organizace Karlovarského kraje, Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, se sídlem v Sokolově.

Vzhledem k tomu, že má Karlovarský kraj velmi málo žadatelů o pěstounskou péči, v každé přípravě se vyskytly 1 – 2 páry žadatelů, přípravy jsou proto společné pro pěstouny i osvojitele. Dosud byly přípravy realizovány skupinovou formou, po níž následovaly individuální pohovory s každým žadatelem či párem. V souvislosti s novelou zákona byla změněna koncepce příprav, je nastavena skupinová příprava (společné sdílení) a v průběhu celého procesu probíhají individuální konzultace s jednotlivými páry dle potřeby. Otevření příprav je podmíněno počtem přihlášených uchazečů. Většinou se vychází z toho, že je třeba naplnit přípravu cca 10 páry, aby docházelo ke skupinové dynamice. (Analýza náhradní rodinné péče v České republice - závěrečná zpráva za rok 2013)

VO 2: Chystáte nějaké změny v oblasti příbuzenské pěstounské péče?

Otázkou jsem zjišťovala, zdali SP v budoucnosti plánují nějaké změny, novinky pro pěstouny či přemýšlí o tom, že by nějaké změny měly nastat. SP 5 reagovala: *„Rádi bychom, aby s námi více spolupracovaly soudy. Soudy rozhodují ve prospěch prarodičů, i když mají trestní minulost, jsou zadlužení, sami selhali při péči o své děti, jako rodiče*

řádně nefungovali a nyní se starají o svá vnoučata, pravnoučata.“ SP 4 k tomu dodává „Náš soud děti do 4 let věku svěřuje do příbuzenské pěstounské péče, ačkoliv finanční situace rodiny je zajišťována dávkami státní sociální podpory, tj. rodičovský příspěvek, příspěvek na dítě, dávky hmotné nouze.“ SP 7 popisuje situaci, o které se sama vyjádřila, že nad ní „zůstává rozum stát“: „Soudy nepřihlíží k věku pěstounů – prarodičů, soud nám roční dítě svěřil do pěstounské péče babičce, narozené v roce 1947“. Ostatní SP se ke změnám nevyjádřily, nebo napsaly, že žádné nechystají.

Zneužívání příbuzenské pěstounské péče

Ožehavé téma v příbuzenském pěstounství je zneužívání péče. Novela zákona o SPOD tento problém eliminovala, ale stejně k zneužívání z pohledu SP stále dochází. SP 3 popisuje situaci takto: *„U zprostředkované pěstounské péče je vidět, že finanční prostředky jsou využity pro potřeby dětí. U příbuzenské péče tomu ve většině rodin není, peníze používají na splácení svých dluhů i z předchozí doby (osobní bankrot, exekuce, dluhy u obce – odvoz odpadu apod.)“.* SP 2 svou zkušenost se zneužíváním příbuzenské pěstounské péče popisuje takto: *„Stává se, že rodiče dětí bydlí v blízkosti dítěte, denně se s ním vidají, rodiče se starají o své další děti, nezletilé sourozence, bydlí ve stejném domě někdy i ve stejném bytě, ale převzít do své péče ho odmítají s odůvodněním, že je u prarodičů zvyklé. Prarodiče to odmítají také, uvádějí, že ho rodičům nedají, když se o něho starají tolik let.“*

Snažila jsem se přijít na důvod toho, proč Romové takto zneužívají dávek příbuzenské pěstounské péče. Jedné z možných odpovědí či náhledů se mi dostalo na internetových stránkách Sdružení dětí a mládeže Romů České republiky. Anonymní autor se na tomto webu vyjadřuje k pěstounské péči u Romů, kde vysvětluje sourozenecký typ výchovy, který Romové používají. Romská matka se stará s obdivuhodnou péčí o kojence, ale tato péče obvykle končí ve chvíli narození dalšího dítěte. Dítě tedy přechází do péče „starší sestry“. To však nemusí být jen sestra, ale ve skutečnosti se jedná i o mladší sestru matky, sestřenice, neteře, tety atd. Ve všech případech se jedná o nezletilou osobu ženského pohlaví, často samo dítě jen o málo starší, než dítě svěřené. Na tomto lze vidět, že výchova někým jiným v rodině je pro Roma přirozená, a proto se domnívám, že ve chvíli zjištění, že je to státem zřizovaný a finančně podporovaný typ péče, kdy ve světě Romů je tato výchova hluboce

zakořeněný zvyk, je cesta k zneužití příbuzenské pěstounské péče velice krátká. O to více v případech, kdy je rodina zadlužená či jsou dospělí členi rodiny dlouhodobě nezaměstnaní.

VO 3: Chybí Vám v kraji nezisková organizace věnující se pěstounům?

V Karlovarském kraji působí pět organizací zabývajících se pěstounskou péčí. Působení organizací v kraji je krátkodobé, nejdéle 4 roky. Nárůst organizací všechny SP hodnotily pozitivně. SP 4 odpověděla „*V současné době nám už žádná organizace nechybí, před rokem zde nebylo nic, situace se zlepšila*“ SP 2 říká „*Jsem velmi ráda, že v našem okrese vznikly v nedávné době 2 organizace věnující se pěstounské péči, včetně jejich práva uzavírat Dohody o výkonu pěstounské péče. Snížilo se tím přetížení nás, sociálních pracovníků OSPOD*“.

Organizace působící v kraji:

1. *Náhradním rodinám, o. p. s.* – organizace, vznikla v roce 2011, která v současné době působí v celém kraji. Náhradním rodinám, o.p.s. poskytuje 3 okruhy služeb: sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi v náhradní rodinné péči, uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče a podpora a propagace náhradní rodinné péče.
2. *Centrum rozvoje pěstounské péče* - je zřízena Správou zdravotních a sociálních služeb Cheb, příspěvkovou organizací, vznikla v roce 2010. Hlavní činností centra je uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče podle a poskytování výchovné a poradenské péče osobě pečující, s níž pověřená osoba uzavřela dohodu o výkonu pěstounské péče.
3. *Prima Vizus, o. p. s.* – jedná se o mladou organizaci, vznikla v roce 2013. Hlavní činnost je též uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče podle a poskytování výchovné a poradenské péče osobě pečující, s níž pověřená osoba uzavřela dohodu o výkonu pěstounské péče. Organizace poskytuje vzdělávací a terapeutické služby, doprovázení náhradních rodin, poradenské služby a aktivity pro děti a mládež.

4. *Rodinná poradna – středisko pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy* – poradna působící v Sokolově, která se také zaměřuje na problematiku pěstounské péče a realizuje přípravy pěstounů.
5. *Centrum pro rodinu a dítě Valika, o. s.* - je organizací, která má od března 2014 právo uzavírat Dohody o výkonu pěstounské péče. Poskytuje poradenskou činnost a pomáhá pěstounům řešit jejich problémy.

6. Diskuze

V bakalářské práci jsem se zajímala o příbuzenskou pěstounskou péči, a to z pohledu sociálních pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí, kteří s touto cílovou skupinou pracují.

Nejdříve jsem zjišťovala počet příbuzenských pěstounských rodin a porovnávala ho s počtem rodin pěstounských. V Karlovarském kraji platí stejný trend jako ve zbytku České republiky, a to že počet příbuzenského pěstounství převyšuje nad klasickou pěstounskou péčí. Pokládala jsem si otázku, co je příčinou toho, že je v Karlovarském kraji procentuální zastoupení příbuzenské pěstounské péče vyšší, než ve zbytku republiky. Je v Karlovarském kraji zvýšená kriminalita a větší výskyt uživatelů návykových látek, kteří se proto nemohou starat o své děti? Nebo je to způsobeno vyšším počtem lidí, co žijí v sociálně vyloučených lokalitách - převážně romské etnikum, které hojně využívá příbuzenskou pěstounskou péči? Další z nabízených odpovědí je zvýšená nezaměstnanost v kraji, která může způsobit, že rodiče nemají dostatek prostředků na to, aby dětem zajistili potřebnou péči.

Zjišťovala jsem, zdali sociální pracovníce dělají rozdíly mezi přístupem k příbuzným pěstounským rodinám a přístupem ke klasickým pěstounům. Sociální pracovníce se shodly na tom, že ke všem pěstounům přistupují stejně. Svou práci s příbuznými pěstouny formovaly pomocí výhod a nevýhod příbuzenské pěstounské péče. Negativa příbuzenské pěstounské péče, které sociální pracovníce u pěstounů zaznamenaly, byly v přístupu k hovorům s dítětem o rodiči a v setkávání se s ním. Pěstouni nevědí, jak k problematice biologického rodiče přistupovat, zvláště v případě, kdy mají dítě dlouhodobě v péči a teď při vzdělávacích akcích pěstounů či při konzultacích se sociálními pracovníky je jim kontakt dítěte s rodičem doporučován. Druhá stinná stránka příbuzenské pěstounské péče je dle sociálních pracovníků finanční situace rodiny. Prarodiče mají mnohdy nízké důchodové příjmy či mají zaměstnání, ve kterém jejich výdělek nedosahuje takové částky, která by dostatečně pokryla potřeby rodiny. Některé rodiny jsou zadlužené, stává se, že prarodiče pěstouni splácejí dluhy svého dítěte - biologického rodiče. Tyto problémy tvoří pro dítě stigma, díky kterému pro něj může být náročné cítit se dobře v kolektivu či se do něj vůbec začlenit. V těchto situacích mi přijde nejvhodnější navrhnout rodině práci s neziskovou organizací, která

nabízí programy pro děti a mládež v pěstounské péči, kde má dítě možnost sdílet svá trápení a řešit je s pracovníky organizace. Příbuzenská pěstounská péče skýtá i spousty výhod. Z mého pohledu je největší výhodou zachování dítěte v jeho rodině, ve známém prostředí. Dítě se zpravidla nemusí stěhovat, nemění školu ani své přátele, což mnohdy pro dítě je ta nejméně traumatizující varianta. Příbuzenská pěstounská péče je nejpřirozenější cesta k vytvoření pouta mezi dítětem a pečující osobou, která je dle „Teorie citové vazby“ Johna Bowlbyho základním požadavkem pro zdravý vývoj psychiky dítěte. Poslední zkoumaná oblast v rámci prvního výzkumného cíle, je skutečnost, zdali sociální pracovníci dělají rozdíly v přístupu mezi klasickými pěstouny a příbuznými pěstouny. Všichni sociální pracovníci se shodli na tom, že rozdíly v přístupu nedělají, což hodnotím jako velmi profesionální přístup k jejich práci.

Druhý výzkumný cíl se dotýká legislativních změn v Zákoně o sociálně právní ochraně dětí, jeho dopadu na pěstouny – příbuzné i neziskový prostor. Změna zákona se bez výhrad dotkla všech pěstounů. Nejvíce změnu pocítují starší prarodiče pěstouni, u kterých je zřetelně snižená adaptabilita na změny, a poté pěstouni, kteří mají dítě v péči dlouhodobě. Nicméně z výpovědí sociálních pracovníků vyplývá, že až na malé výjimky se všichni se změnami vypořádali a podstatnou část změn pozitivně vítají. Z mého pohledu je pro příbuzenskou pěstounskou péči v Karlovarském kraji velmi přínosné nárůst neziskových organizací, které nabízejí několik odborných služeb a čerpají zkušenosti z jiných dlouhodobě fungujících organizací v republice. Před pěti a více lety, byla péče pro pěstouny v kraji velmi vysokoprahovou službou, z důvodu její nízké dostupnosti (vzdálenost, omezený počet klientů atd.). S novelou zákona o SPOD, se nabídka péče pro pěstouny rozrostla a zkvalitněla. Záslužná činnost neziskových organizací v kraji je i osvěta a propagace pěstounské péče (v podobě seminářů pro odbornou společnost, vzdělávání pro sociální pracovníky, ale i besedy pro základní a střední školy).

7. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se věnovala příbuzenské pěstounské péči. V první kapitole se obecně věnuji tématu náhradní rodinné péče, která je v dnešní době upřednostňovaným typem náhradní výchovy před výchovou ústavní. Vyrůstání dítěte v rodinném typu výchovy, je základním požadavkem pro zdravý vývoj jeho psychiky. Je jednoznačně dokázané, že ústavní typ výchovy má negativní následky na rozvoj osobnosti.

Náhradní rodinná péče se dělí na čtyři formy: svěřeni do péče jiné fyzické osoby, poručenství, adopce a pěstounská péče. V současnosti je pěstounská péče ze strany státu posilovaná a propagovaná formou náhradní rodinné péče a to kvůli plánovanému rušení dětských domovů a započatému rušení kojeneckých ústavů.

Jednou z forem pěstounské péče je příbuzenská pěstounská péče, která je typem výchovy, kdy dítě vyrůstá v rámci své širší rodiny. Tento typ pěstounské péče je v naší republice nejčastější formou umístění dítěte do náhradní péče. Můj pohled na problematiku příbuzného pěstounství je pojímán ze čtyř hledisek, kterými jsou dítě, příbuzný pěstoun, biologický rodič dítěte a sociální pracovník.

Pro dítě je změna pečující osoby náročný zvrat. Skutečnost, že dítě zůstává v rámci své širší rodiny, je dle mého názoru nejsilnější stránka příbuzenské pěstounské péče. Pro příbuzného pěstouna je situace v některých aspektech jiná než pro klasického pěstouna. Příbuzný pěstoun má s rodičem dítěte příbuzenský a často i citový vztah, včetně společné minulosti. Proto se domnívám, že odborná práce a péče o příbuzné pěstouny je ze strany odborníků (sociálních pracovníků, psychologů, právníků apod.) důležitá ve stejné míře jako u klasických pěstounů.

V příbuzenské pěstounské péči má své místo i biologický rodič dítěte. Problémy, které ve vztahu s biologickým rodičem v rodině mohou nastat, jsou - jak mluvit s dítětem o jeho rodiči, jaké jsou možnosti jejich setkávání a případně otázka návratu dítěte k rodiči.

Poslední subjekt činný v příbuzenské pěstounské péči, kterým se zabývám, je sociální pracovník. Příbuzenská pěstounská péče je natolik specifická forma péče, že vyžaduje ze strany sociálního pracovníka vysokou míru profesionality a dostatečné

informovanosti o problematice a jejích specifikách. V popisu práce sociálního pracovníka jsem vycházela ze zkušeností sociálních pracovníků v zahraničí.

V praktické části práce jsem se zabývala pohledem sociálních pracovníků OSPOD Karlovarského kraje na problematiku příbuzenské pěstounské péče. V prvním dílčím cíli jsem zjistila, že příbuzenských pěstounských rodin je procentuálně v pěstounské péči zastoupeno více než ve zbytku České republiky. Z výpovědí sociálních pracovníků vyplývá, že s příbuznými pěstouny pracují stejně jako s klasickými pěstouny, což dle mého názoru žádoucí. Sociální pracovníci se shodly na tom, že příbuzenská pěstounská péče je stabilní umístění dítěte, ale má i své negativní stránky. Novele zákona o sociálně právní ochraně dětí má hmatatelné dopady na příbuzné pěstouny. Pozitivně vnímají pěstouni hlavně změnu ohledně dávek pěstounské péče a možnosti odměny pěstouna i v případě, že se jedná o příbuzného. Z mého pohledu je pozitivní změna ve zkvalitnění nabízených služeb neziskových organizací a případné možnosti těchto organizací uzavírat Dohodu o výkonu pěstounské péče. Hlavní nevýhodou je dle některých pěstounů povinnost vzdělávání a intenzivnější spolupráce s OSPOD.

V tématu příbuzenské pěstounské péče, jsem čerpala výhradně ze zahraniční odborné literatury, zejména z článků ze specializovaných časopisů zaměřujících se na sociální práci. Přeložených odborných zdrojů do českého jazyka je opravdu málo. Z tohoto důvodu má práce může posloužit příbuzným pěstounům, biologickým rodičům dítěte v příbuzenské pěstounské péči, sociálním pracovníkům, ale i odborné a laické společnosti k orientaci v problematice příbuzného pěstounství.

8. Seznam zkratk

DC – Dílčí cíl

IPOD – Individuální plán ochrany dítěte

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

NRP – Náhradní rodinná péče

OSPOD – Orgán sociálně právní ochrany dětí

SP – Sociální pracovníce

Zákon SPOD – Zákon o sociálně právní ochrana dětí

Zdroje

1. Analýza náhradní rodinné péče v České republice - závěrečná zpráva za rok 2013. *Institut projektového řízení, a.s.*, MVČR 2014.
2. BARTRAM, Mary H. Clarifying subsystem boundaries in grandfamilies. *Contemporary Family Therapy* [online]. 1996, str. 267-277 [cit. 2014-05-01]. DOI: 10.1007/BF02196727.
3. Centrum rozvoje pěstounské péče. *Správa sociálních a zdravotních služeb Cheb* [online]. 2014 [cit.2014-04-15]. Dostupné z: <http://www.szss-cheb.cz/index.php/hlavni-cinnost>
4. FARMER, Elaine a MOYERS, Sue. *Kinship Care: Fostering Effective family and friends placements*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2008. ISBN: 9781843106319.
5. FARMER, Elaine, Julie SELWYN a Sarah MEAKINGS. Other children say you're not normal because you don't live with your parents'. Children's views of living with informal kinship carers: social networks, stigma and attachment to carers. *Child & Family Social Work*. 2013, č. 18, s. 25-34. ISSN: 1356-7500
6. Formy náhradní rodinné péče. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013 [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14501>
7. GIBBS, Peter a Ulrich MÜLLER. Kinship foster care moving to the mainstream: Controversy, policy, and outcomes. *Adoption quarterly*. 2000, č. 4. ISSN: 1092-6755
8. GLEESON, James P., Julia M WESLEY, ELLIS, Claire SERYAK, Gwen Walls TALLEY a Jackie ROBINSON. Becoming involved in raising a relative's child: reasons, caregiver motivations and pathways to informal kinship care. *Child & Family Social Work*. 2009, č. 1.
9. HANUŠOVÁ, L., JENÍČKOVÁ, N., UHLÍŘOVÁ, V. *Problematika příbuzenského náhradního rodičovství: konferenční příspěvek Mezinárodní konference Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče*, 2009
10. Hendl, Jan, *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál 2005, ISBN 80-7367-040-2

11. HRDINOVÁ, Andrea, Petra KRUPIČKOVÁ, Ludmila HANUŠOVÁ, Petra ŠTĚTKOVÁ a Jana PETRANOVÁ. *Dítě ve výchově příbuzných*. Občanské sdružení Rozum a Cit. 2010.
12. KOUŘÍMOVÁ, Eva. Barevné rodiny: Jak funguje mezinárodní adopce. *Babyweb* [online]. 2014 [cit. 2014-04-29]. Dostupné z:<http://www.babyweb.cz/barevne-rodiny-jak-funguje-mezinarodni-adopce>
13. KOZEL, Roman. *Moderní marketingový výzkum*. Praha: Grada Publishig, a. s., 2006, s. 164, ISBN 80-247-0966-X.
14. MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 1994, s. 14-15. ISBN 80-7178-006-5.
15. MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999, ISBN 80-7178-304-8
16. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2.vyd. Praha: Portál, 2008. s. 272. ISBN-978-80-7367-368-0.
17. MILLS a USHER. A Kinship Care Case Management Approach. *Child Welfare*. 1996, č. 75. ISSN: 0009-4021
18. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. *Pěstounská péče na přechodnou dobu: Jak na pěstounskou péči na přechodnou dobu*. Praha, 2009.
19. MESSING, J. (2006). From the child's perspective: A qualitative analysis of kinship care placements. *Children and Youth Services Review*, 28(12), 1415_1435.
20. NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář, 2013. ISBN 978-7439-056-2.
21. NOVOTNÁ, Věra. *Návštěvy v rodinách při výkonu sociálně-právní ochrany dětí*. *Právo a rodina*. Praha: Linde, 2010, roč. 12, vychází měsíčně, č. 1, 1-5. ISSN 1212-866X.
22. *Novela zákona o sociálně právní ochraně dětí, Zákon č. 401/2012 Sb.*
23. *Občanský zákoník. In: č. 89/2012 Sb.*
24. O'BRIEN, Valerie. The benefits and challenges of kinship care. *Child care in practice*. 2012, č. 4. ISSN: 1357-5279
25. O'REILLY, E. & MORRISSON M. L. (1993) 'Grandparent-headed families: new therapeutic challenges' *Child Psychiatry and Human Development*, č. 3, str. 147–161.
26. PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK. *Sociálně právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 103. ISBN 978-80-247-4317-2.

27. PURVIS, Karyn B., David R. CROSS a Wendy Lyons SUNSHINE. *Dítě v nové rodině*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2013. ISBN 978-80-247-4535-0.
28. Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2013
29. RYŠÁVKOVÁ, Veronika, Pavla BENÁTČANOVÁ, Dana PRUDÍKOVÁ a František KORBEL. *Nový občanský zákoník úplně pro všechny*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2014, s. 75-76. ISBN 978-80-247-5157-3.
30. *Sociální práce*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2012, roč. 12, č. 3. ISSN 1213-6204
31. STRAUSS, Anselm, CORBIN Juliet, *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert 1999, str. 196, ISBN 808583460X
32. ŠVAŘÍČEK, Roman a Šed'ová KLÁRA. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, s. r. o., 2007. ISBN 978-80-7367212-0.
33. WHITLEY, Deborah M., et al. "Strengths-Based Case Management: Application To Grandparents Raising Grandchildren." *Families In Society* 80.2 (1999): 110-119. *Academic Search Complete*.
34. WikiSkripta. *Potřeby a práva dítěte* [online]. 2011 [cit. 2014-04-29]. Dostupné z:http://www.wikiskripta.eu/index.php/Potreby_a_prava_ditete
35. Zákon o sociálních službách § 109 předpis č. 108/2006 Sb.
36. ZBYNĚK, Gabriel a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1.vyd. Praha: Grada, 2008. s. 144. ISBN 978-80-247-1788-3.
37. ZIMINSKI, Jeanne. Systemic practice with kinship care. *Journal of Social Work Practice*. 2007, č. 21. ISSN 0265-0533